

XXVI. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

Kolozsvár, 2023. május 18–21.

***„Emberölés vétségében bűnösnek mondatik ki”. Női
gyilkosok a Szatmár megyei törvényszék előtt 1880–1890
között***

Témavezető:

Dr. Pál Judit, egyetemi tanár

BBTE, Történelem és Filozófia Kar

Magyar Történeti Intézet

Szerző:

Póti Vivien – Tamara

III. éves hallgató

Történelem Szak

Tartalom

BEVEZETÉS.....	2
1 A SZATMÁR MEGYEI NŐI GYILKOS PROFILJA	4
1.1 <i>Általános jellemzők</i>	4
1.1.1 Név, családi állapot és kor	5
1.1.2 Felekezeti hovatartozása	7
1.1.3 Lakhely, anyagi helyzet	8
2 A NŐI GYILKOS FOGLALKOZÁSA ÉS ÉLETMÓDJA	11
2.1 <i>A földműves és napszámos nők</i>	11
2.2 <i>A cseléd és a szolgáló.....</i>	16
2.3 <i>A bába</i>	21
2.4 <i>További foglalkozások.....</i>	25
ÖSSZEFOGLALÁS	32
FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK.....	35
1. Források.....	35
1.1 Levéltári források.....	35
1.2 Digitális források.....	35
2. Sajtó.....	36
3. Szakirodalom	36

BEVEZETÉS

„*Ne ölj!*”. A Tízparancsolat ötödik szabálya, melyet az emberek az idők kezdete óta vagy betartanak vagy megszegnek. Amikor valaki egy másik ember iránt intenzív gyűlöletet érez, az érzelmei rávihetik erre a szörnyű tetre. A gyilkosság nemtől, kortól független bűncselekmény. Elkövethetik férfiak, nők, idősek és fiatalok egyaránt, motivációjuk pedig különböző.

Milyen is lehet egy gyilkos nő? Mindenki fejében kialakul egy kép, általában visszataszító, hiszen nem tudunk magától a bűncselekménytől elvonatkoztatni. A törvényszéki iratokat kutatva, adott számunkra a legtöbb alapvető információ, és mi alakítjuk ki a fantomképet az olvasottak alapján. Egy ilyen képet szeretnék kutatásom során az olvasó elé tárni, körvonalazni egy 1880–1890 között élő Szatmár megyei női gyilkos profilját, melyet az információk statisztikai elemzésével fogok elérni. A felhasznált primér forrásaim a Szatmár megyei levéltárban található törvényszéki jegyzőkönyvek.¹ A törvényszéki jegyzőkönyvek pertípusonként vannak rendszerezve,² így külön találkozhatunk csak gyilkossággal foglalkozó dossziékkal.³ A levéltári források kutatását az 1880–1890 közötti intervallumra szűkítettem le, melyből két évnyi információ hiányzik, az 1887-es és 1889-es jegyzőkönyvek, valamint 1883-ban nem voltak nők által elkövetett gyilkossági esetek. A jegyzőkönyvek általában egy megadott sémát követnek: a per bevezetése; a vádlott bemutatása; a bűncselekmény meghatározása és a büntetés kiszabása; az ítélet indoklása (a bűncselekmény kifejtése); lezáró formula, aláírások, keltezés. Gyakori, hogy a jegyzőnek már csak ki kellett töltenie az előre kinyomtatott lapot, bár sok esetben nem követték a meghatározott formulát, hanem áthúzták a nyomtatott szöveget és mellé írták az információkat. A törvényszéki iratok ritkán térnek ki a tárgyalásokon történteke, csupán akkor, ha ez valamilyen szinten befolyásolta a per lefolyását, például, ha az adott személy elájult vagy nem jelent meg. A bűncselekmény eseményeinek leírásán kívül a jegyző még a tanúk szavait és a bíróság indokait írta le.

Kutatásom célja a Szatmár megyéből származó, 1880–1890 között élt női gyilkos profiljának a felvázolása, de az általános vonásokon túl az egyéni történeteik bemutatására is

¹ Arhivele Naționale ale României, Biroul Județean Satu Mare, Satu Mare. Tribunalul Județean Satu Mare (Fond 18) Dosare Procesuale (abrev. DP). (Román Nemzeti Levéltár, Szatmár megyei levéltára, Szatmárnémeti. Szatmárnémeti Törvényszék (Fond 18), Ügyiratok.)

² Emiatt nem csak bűncselekményekkel, hanem válási esetekkel és birtokperekkel is találkozhatunk ugyanezen a levéltári fondon belül.

³ A következő cím alatt: *Hotărâri ale Tribunalului Satu Mare și a Tribunalului Suprem Budapesta referitoare la omor/crimă de omor/crime.*

töreksem. Bizonyos szempontokat statisztikai megközelítésből mutatok be, melyeket táblázatokkal szemléltetek. A foglalkozások bemutatása által példázni szeretném, hogy a munkakörnyezet mennyire befolyásolja az elkövetett bűncselekményt. Másik célom egy átfogó kép alkotása az elérhető női munkákról, leszűkítve azokra, amelyekkel találkoztam a törvényszéki iratok elemzése során, valamint a női sors bemutatása, említve a fiatalkorú terhességet, a családon belüli erőszakot, a női munka kérdését és egyéb nőket érintő problémákat.

A dolgozatom felépítése a következő: a bevezetést követi a női gyilkosok családi állapotának, életkorának, felekezeti hovatartozásának, lakhelyének, vagyoni állapotának és foglalkozásának elemzése. Az utóbbi szempontot kiemelve egy külön nagy fejezetben foglalkozok a törvényszéki iratokban megjelent foglalkozásokkal, külön alfejezetet szentelve a földműveseknek, cselédeknek, bábáknak, az egyéb foglalkozással rendelkező személyeknek és röviden kifejtem a munkanélküliek és csavargók helyzetét is. A jegyzőkönyvekből nyert információkat a szakirodalommal vetem össze. A cselédség kérdésénél Gyáni Gábor művére hagytam.⁴ A bábáság kérdéskörének kibontásában Krász Lilla a születéssel kapcsolatos tanulmányait,⁵ valamint Deáky Zita szintén ezen témában készült műveit használtam fel.⁶ A levéltári források és szakirodalom mellett felhasználtam sajtót is, leghangsúlyosabban a cselédkérdés kifejtésében.

⁴ Dr. Gyáni Gábor: magyar történész, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Fő kutatási területei a 19–20. századi város-, társadalom- és mentalitástörténet, valamint a történetírás elmélete. Részletesebben a cselédkérdéssel a *Család, háztartás és a városi cselédség*, valamint *A nő élete – történelmi perspektívában* című műveiben foglalkozott, én az utóbbira támaszkodtam kutatásaim során.

⁵ Például: Krász Lilla: „...és világra jött a gyermek...” A bábamesterség mint női hivatás a 18. századi Magyarországon. In: Fábri Anna-Várkonyi Gábor: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2007, Argumentum Kiadó.

⁶ Például: Deáky Zita: Az okleveles bábák érdekérvényesítő fórumainak kialakulása (1893–1914). In: Sipos Balázs-Krász Lilla (szerk): *A női kommunikáció kultúrtörténete*. Budapest, 2019, Napvilág Kiadó.

1 A SZATMÁR MEGYEI NŐI GYILKOS PROFILJA

1.1 Általános jellemzők

A gyilkos személye a bűncselekmény legfontosabb részét képezi. Amikor az ember, aki az elkövetett bűn mögött áll, ismeretlen számunkra, akkor a gyilkosság rejtéllyé alakul át, és ez adja számunkra azt a vágyat, hogy az elkövetőt felkutassuk. *„Számos olyan ügyet meg lehet oldani a dolgozószozában, amelynél csődöt mondanak azok, akik az érzékszerveiktől várják a megoldást. Ahhoz persze, hogy ez a művészet a legmagasabb fokára jusson a gondolkodónak föl kell használnia minden lehetséges adatot.”*⁷ Sherlock Holmes, a világ leghíresebb fiktív detektívének szóhasználata nyomán ez a bizonyos „gondolkodó” nem csak nyomozó lehet, de akár kutató is. Mint kutató, ezen régi bűncselekmények központi személyiségeit próbálom az olvasó elé tárni. Keresésem során igyekeztem minden alapvető információt leírni az elkövetőkről, célom pedig az volt, hogy a későbbiekben létre tudjak hozni egy olyan profilt, mely nagyrészt általánosan ráillik a Szatmár megyében található női gyilkosokra. Bár nem lehet olyan fantomképet alkotni, mely mindenkire ráillik, hiszen ezek egyéni esetek, különböző életkörülmények között, én mégis megpróbálkozok sémák keresésével, és a prozopográfia módszereinek alkalmazásával. Olyan információkra gondolok itt elsősorban, melyeket akár egy fantomkép alkotása során is megkérdezhetnek egy személytől, aki látta az adott bűncselekményt vagy olyan tények, melyeket mi is elmondunk, hogyha érdeklődnek, hogy kik vagyunk. Ezek a következők lennének: név, kor, felekezeti hovatartozás, foglalkozás, lakhely, családi állapot, anyagi helyzet, egyéb fontosabb információk. Az „egyéb” kategóriába olyan dolgokat írtam le, melyek plusz információk a gyilkosról, mint például a lánykori neve, egyedül vagy mással közösen követte el a büntettet, vagy hogy tud-e írni vagy olvasni az illető. Mindezek mellett még találhatóak voltak az elkövetett bűn és a büntetés kategóriák, mely nevek magukért beszélnek. Az elkövetett bűncselekmények történetét a foglalkozások leírásánál mesélem el, hiszen legtöbb esetben a kettő szorosan összefügg egymással, a büntettet gyakran a munkakörnyezetben hajtották végre. Az elkövetkezendőkben sorra veszem az egyes kategóriákat.

⁷ Sir Arthur Conan Doyle: *Sherlock Holmes kalandjai*. (<https://mek.oszk.hu/01700/01769/01769.htm#5>)

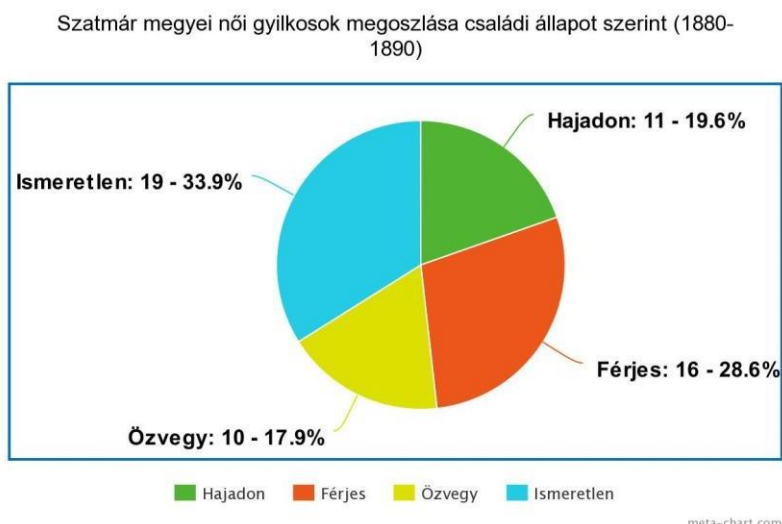
1.1.1 Név, családi állapot és kor

Az első két emberi tulajdonság, ha manapság már annyira nem is, de régebben nagyon jól tükrözte egymást a nők esetében. Amikor egy nő férjhez ment, kötelező módon fel kellett vennie férjének családnevét, emellett pedig gyakori volt a -né toldalék használata is. Magyarországon az 1974-es családjogi törvény módosítása nyomán komoly vita alakult ki abban a kérdésben, hogy a nő vegye-e fel férje nevét vagy sem, ezt a kérdést pedig a választás lehetősége robbantotta ki.⁸ A 19. századi magyar nőknek nem volt bő választási lehetősége, lánykori nevét kötelezően el kellett hagynia, és csak azt határozhatta meg, hogy mégis milyen formában akarja használni a férje nevét. Az általam kutatót 56 gyilkossági esetből 30 alkalommal találkozhatunk olyan névvel, melyhez kapcsolódik a -né toldalék. Ez az információ még azok esetében is meghatározza a családi állapotot, akiknél ez az adat külön nem jelenik meg, talán pontosan ezért nem írták oda a jegyzőkönyvet írók, mert annyira egyértelmű volt számukra. Az egyetlen kivétel, Kormos Mária, akinél bár ez nem jelenik meg, de adatlapja alapján özvegy, tehát nagy eséllyel férje családnevét viseli. Kormos Mária kivételével minden özvegnél megjelölték, hogy már ilyen mód egyedülálló, például özv. Jánosné vagy özv. Weiemberger Lászlóné esetében. A szatmári törvényszéki iratokban tíz esetben találkozunk özvegy elkövetőkkel. A maradék 26 esetből 11-nél tudjuk azt, hogy a lányok hajadonok voltak, a többi esetében nem találtam a családi állapotra vonatkozó információt. Kikövetkeztetni ezt még a korból lehet, amennyiben megjelenik ez az adat, ez viszont még nem elegendő arra, hogy biztosan tudjuk valaki családi állapotát. Például Juhász Mária 36 éves, joggal gondolná az ember azt, hogy ebben a korban már házas, ezt viszont nem erősítette meg a forrás, így a meg nem határozott családi állapot kategóriába soroltam be, mely rajta kívül még 18 nevet tartalmaz.⁹ A már említett egyéb kategórián belül egyes esetekben megadják az elkövető lánykori nevét is, mely például a következőképpen festhet egy jegyzőkönyvben: Buday Gáborné, szül. Kis Zsófia.¹⁰

⁸ Laczkó Krisztina: A mai asszonynévhasználat Budapesten. *Magyar Nyelvőr*, 120 évf. (1996) 2. sz. 161.

⁹ ANR SM, DP XVIII/13: 30–31 (1888).

¹⁰ ANR SM, DP XVIII/24: 8 (1885).

1. ábra: Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása családi állapot szerint (1880–1890).

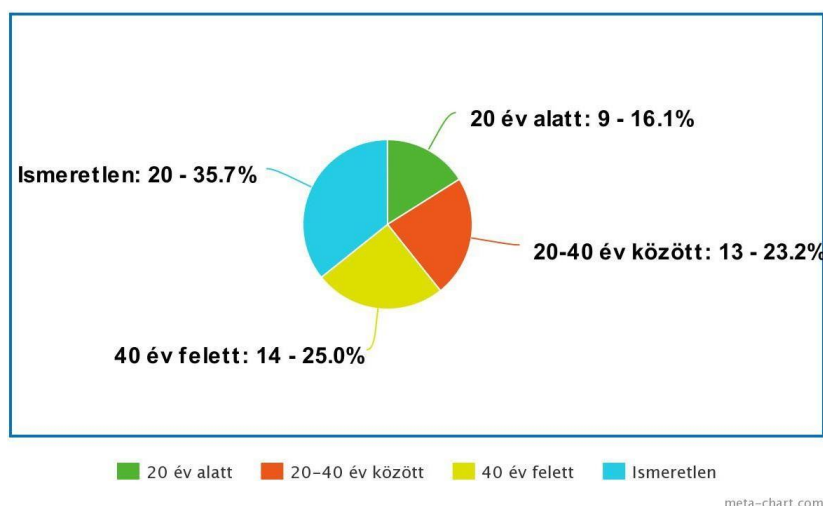
Az életkor kérdése azért releváns, mert a büntetőtörvénykönyv, az általam már részletesebben elemzett Csemegi-kódex, külön kitért a fiatalok büntetésére is. Ahogy Mezey Barna összefoglalta: „A büntetőtörvénykönyv a fiatakorúak felelősségre vonásában még a klasszikus iskola merev tanait képviselte. A 42. § megengedte, hogy a fogságra ítélt, de életük 20. életévét túl nem haladott egyénekre megjavításuk céljából a bíróság 6 hónapig terjedő magánelzárást rendeljen el.”¹¹ Amennyiben a fiatal a 12-ik életévét betöltötte, a 16-ot nem, viszont az elkövetett bűncselekmény súlyosságának felfogásával nem bírt, a személyt ártatlannak mondták ki. A források alapján, négy személy nem töltötte be még a 18-dik életévét sem. Argyéli Györgyné, Hallrida Julianna, Őri Rozália 17 évesek, Pap Anna pedig 15 éves, amikor a bűncselekményét elkövette.¹² Mindhárom lány esetében az eljárást beszüntették, így nem kellett alkalmazni a büntetőtörvénykönyvben leírtakat. A 20 év alatti kategóriába 9 személy sorolható be, 13 nő 20-40 közötti korosztály tagja, és 14-en vannak, akik 40 felett voltak a bűncselekmény elkövetésekor. A maradék 20 esetben ismeretlen a vádlott életkora. A legidősebb személy özvegy Malinák Mártonné, 67 éves.¹³ A legnépesebb korosztály a leírtak alapján tehát a harmadik, a 40 felettieké, de szorosan mögötte következik az ezt megelőző korintervallum, egy eset különbséggel.

¹¹ Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2007, Osiris Kiadó. 333.

¹² ANR SM, DP XVIII/23: 14–15 (1881); 24: 6 (1885); 18 (1886); 13 (1888).

¹³ ANR SM, DP XVIII/23: 20 (1881)

Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása életkor szerint (1880-1890)

2. ábra: Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása életkor szerint (1880-1890).

1.1.2 Felekezeti hovatartozása

Mielőtt a bűnelkövetők vallását érinteném, meg kell néznünk azt, hogy a meghatározott korszakban milyen volt Szatmár vármegye lakosságának felekezeti megoszlása. Mivel az 1880-as népszámlálás felekezeti adatait nem sikerült a történeti Szatmár vármegyére vonatkozóan egészében megtalálnom,¹⁴ ezért a 20 évvel későbbi, 1900-iki népszámlálás eredményeit ismertetem, mely véleményem szerint nem sokban térhetett el az 1880-as értékektől.¹⁵ Szatmár vármegyében a következő felekezetek voltak megtalálhatóak: görögkatolikus, római katolikus, református, evangélikus, izraelita. Ezek közül a legnépesebb vallása görögkatolikus volt, mely a 151165 lelket számlált 1900-ban. A sorrendben következő a református, mely egyház megközelítőleg 107672 személyt foglalt magába. A harmadik legnagyobb a sorban a római katolikus felekezet, 1900-ban 57496 lelket számlált. A többi felekezet az előzőekhez képest elenyésző számban képviseltette magát ekkor, közülük kiemelendő még a zsidó lakosság aránya, akik ekkor 21185-an voltak a népszámlálási adatok alapján.¹⁶

A vármegye felekezeti megoszlását jól tükrözi a Szatmár megyei női gyilkosok sora is. A kutatott 56 esetből 20 személy görögkatolikus vallásúnak vallotta magát. Bár csekélynek tűnhet ez a szám, azt ki kell emelni, hogy 22 esetben nem találhatunk felekezeti hovatartozásra

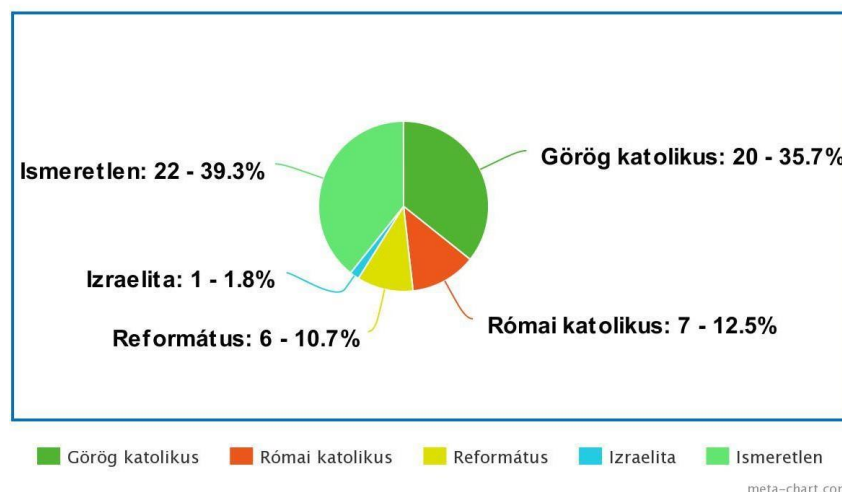
¹⁴ Varga E. Árpád művében részletes népességi, nyelvi, felekezeti statisztikák találhatók a mai Szatmár megye területére vonatkozóan. (Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája II.* Budapest – Csíkszereda, 1999, Pro-Print Könyvkiadó. 8.)

¹⁵ Dr. Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye.* Budapest, 1908, Országos Monografia Társaság. 256.

¹⁶ Ua. 257.

utaló információkat, tehát a görögkatolikusok így is többségben vannak az ismert adatok alapján. A maradék 14 személyből heten vallották magukat római katolikusnak, hat reformátusnak, és egyedül özv. Weimberger Lászlóné mondta magát izraelita vallásúnak.¹⁷

Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása felekezeti hovatartozás szerint (1880-1890)

3. ábra: Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása felekezeti hovatartozás szerint (1880–1890).

1.1.3 Lakhely, anyagi helyzet

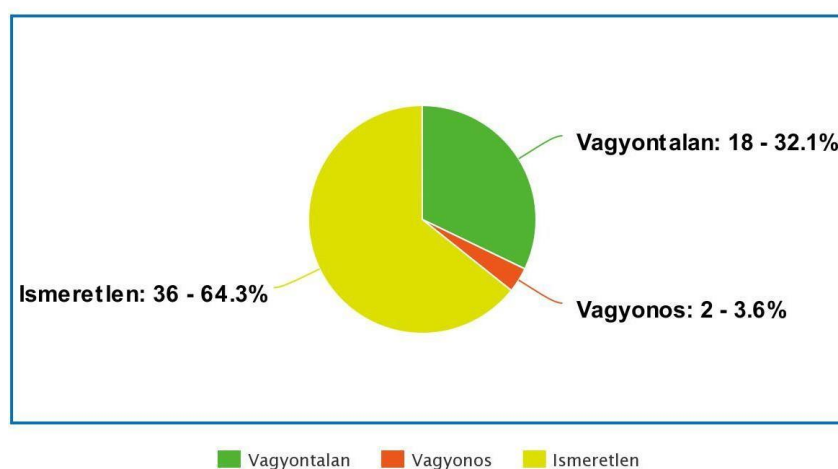
A nők anyagi helyzetének megállapításában a jegyzőkönyvek igyekeztek megkönnyíteni a munkát, hiszen az általános információk felsorolásában szerepeltették azt, hogy az adott személy vagyonos vagy sem. Két ember kivételével mindegyik személy vagyontalannak bizonyult, vagy nem volt ehhez kapcsolódó információ. A nők vagyontalanságát leginkább a férfiaktól való függésben kell keresnünk. Géra Eleonóra *Házasság Budán* című művében beszél arról, hogy a házasság milyen módon is változtatta meg a kora újkorban egy nő életét. Ebből a könyvből idézek egy gondolatot: „*A nő az apja vagy a munkaadó család fejének a patriarchális hatalma alól a férje felügyelete alá került át, a házasság révén mégis új szerepbe került, az ő felelőssége lett a háztartás és a cselédek irányítása.*”¹⁸ A háztartás irányítása, legyen szó magasabb vagy alacsonyabb rangú személyről, minden nőnek az alapvető feladata volt, emellett viszont olvashatjuk, hogy a nő minden háztartáson belüli autonómiája mellett függött a férjétől. Ha pedig hajadon volt, akkor vagy az apja rendelkezett hozományával, vagy a munkáltatója az őt megérdemlő fizetéssel.

¹⁷ ANR SM, DP XVIII/36 (1890).

¹⁸ Géra Eleonóra: *Házasság Budán – Családtörténetek a török kiűzése után újjászülető (fő)városból 1686–1726.* Budapest, 2019. 54

Lehetett pénzkereső, viszont az általa megszerzett pénz csekély volt ahhoz képest, amit a férje kapott, a modern áramlatoknak megfelelő női öröklés és tulajdonjog pedig még csak ekkor volt kifejlődőben, például Angliában „*a mondott törvények jelentősen lazítottak a nők családon belüli függő helyzetén, ami leginkább a vagyoni rendelkezési jog számukra való biztosítása útján történt.*”¹⁹ A nők vagyona ebben a periódusban még szorosan összekapcsolódott a férjükével, és indokoltá válik, hogy az általam kutatott dokumentumok esetében miért jelenik meg biztosan 18 esetben a vagyontalan kifejezés. A maradék 36 eset nem ír vagyoni állapotra utaló információt.

Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása anyagi helyzet szerint (1880-1890)

meta-chart.com

4. ábra: Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása anyagi helyzet szerint (1880–1890).

A kivételek esetében az egyik vagyonosként bejegyzett személy, Kis Gyuláné csaplárosként tevékenykedett.²⁰ Családi állapotát tekintve özvegy volt, amely magyarázatot ad vagyoni állapotára. Az özvegyek öröklési helyzete különleges volt Magyarországon, mivel több minden is megillette őket, köztük az özvegyi jog, „*ami annyit jelentett, hogy joguk volt a férjük javait megtartani, és hasznait élvezni, amíg újra férjhez nem mentek, amikor pedig ez bekövetkezett, illő kiházásítást követelhettek.*”²¹ Emellett a törvények azt sem mondták ki, hogy a nő nem veheti át elhunyt férje vállalkozását, amennyiben nem volt nagykorú fiúgyermek, aki ezt helyette megtehetette. Emiatt következtethető, hogy Kis Gyuláné így folytatta tovább férje vállalkozását. Özv. Tóth Józsefné bár földműves,²² szintén gyanítható, hogy örökölte az

¹⁹ Az említett törvényeket Married Women's Property Acts néven ismerjük, mely magába foglalja az 1870., 1882. és 1890. évi rendelkezéseket. (Gyáni Gábor: *A nő életét – történelmi perspektívában*. Budapest, 2020. 29.)

²⁰ ANR SM, DP XVIII/19: 72–75 (1880).

²¹ Gáspár Gabriella: *A női jogok a magyar rendi társadalomban*. Jura, 13. évf. (2007) 2. sz. 45.

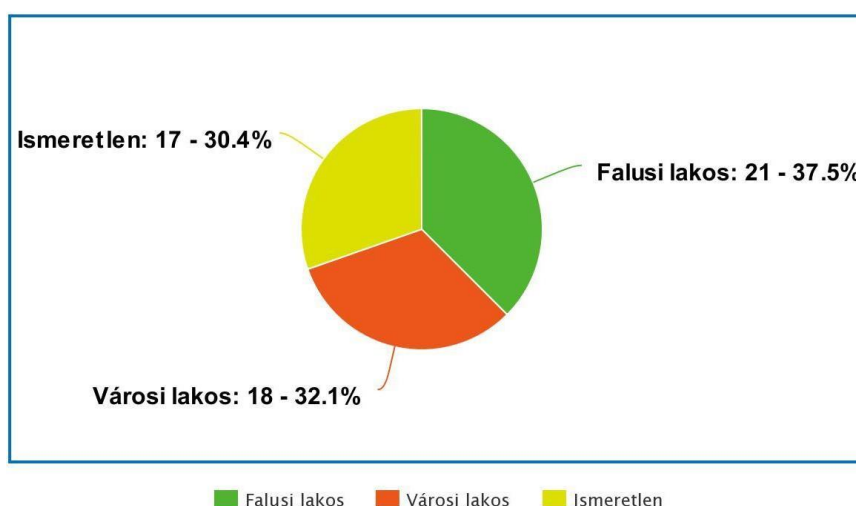
²² ANR SM, DP XVIII/19: 72–75 (1880).

összeget elhunyt férjétől. Mindkét esetben a vagyonos nők özvegyek voltak, és az adatok további megfigyelése során az is feltűnhet, hogy egyetlen bizonyítottan özvegy nőnél sem találkozunk a „vagyontalan” kifejezéssel, hanem a többi esetben hiányzik ez az információ. Ezek a nők a törvények alapján valószínűleg örökölhették férjük vagyonát, amelyből felnevelhették gyermekeiket, biztosíthatták a család fennmaradását.

Ami a lakhelyet illeti, 39 esetben van megadva pontos lakhelye az adott személynek, két esetben pedig még az is, hogy hol született: Papp Mária Szatmár városában lakik, de Nagypeleskén született, míg Tránor Terézia Ungváron élte gyermekkorát, de Szatmárhegyre költözött, valószínűsíthetően oda házasodott.²³ A megadott települések közül többször szerepelnek a következők: Nagybánya (9), Szatmár (5), Batiz (3), Nagykároly (2), Dobra (2). Emellett még olyan településekkel találkozunk, mint Sebespatak, Tyukod, Lázári, Óvári, Szárazberek, Nagypeleske, Szatmárhegy, Mátra, Panyola és Nagyhada. A többi település neve vagy kiolvashatatlan volt, vagy egyáltalán nem is volt megadva, ezek az esetek 17-et számolnak. A megadott lakóhelyek nagy részét falvak teszik ki, így bátran következtetünk arra, hogy a többi eset nagy része is falusi közegekből származó lehetett. Ezt indokolják bizonyos foglalkozások is, mint például Veres Mártonné földműves volt, így valószínűleg azon föld közelében lakhatott, amelyen dolgozott.

Egyetlen szempont maradt még ki a női gyilkosok életéből: a foglalkozás. Ez viszont önálló fejezetet érdemel.

Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása lakhely szerint (1880-1890)

meta-chart.com

5. ábra: Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása lakhely szerint (1880–1890).

²³ ANR SM, DP XVIII/13 (1888), 18 (1886)

2 A NŐI GYILKOS FOGLALKOZÁSA ÉS ÉLETMÓDJA

2.1 A földműves és napszámos nők

Egy ember foglalkozása megtudja határozni a teljes életmódját. Legtöbb esetben egy adott környezethez köti, ahol mindennap ugyanazokat a munkákat kell ellássa. A földműves és napszámos nők élete monoton volt, meghatározta őket az évszakok változása. Mindannyian azért dolgoztak, hogy a családjukat el tudják tartani, viszont míg a földműves általában saját földjén dolgozott, és ezen föld termésének egy részét ő vagy férje eladta, másik részét saját használatra megtartotta, a napszámos kénytelen volt más földjén munkálkodni csekély fizetés fejében vagy részes művelés esetén a termés egy részéért. Knézy Judit egy tanulmányában részletesebben beszél a falusi nők munkájáról, és a mezőgazdaságban betöltött szerepükről.²⁴ Amellett, hogy ők kellett vezessék a háztartást és fel kellett nevelniük a gyermeküket, még az állattenyésztésben és a földművelésben is részt vettek, valamint saját kertjükben is különböző növényeket termesztették.

A jobbágyfelszabadítás nyomán a társadalom átalakuláson ment keresztül: egyesek meggazdagodtak, mások pedig teljesen elszegényedve, egyik napról a másikra éltek. A gazdálkodás teljesen új kereteket öltött, modernebb technikák jelentek meg, mely a föld termékenységet növelte, és ez a folyamat önmagában a paraszti társadalom változását is megkövetelte. A mezőgazdaságban így mind a férfi, mind a női munka után megnőtt az igény, mely lehetőséget biztosított a nélkülöző családoknak, de a „szegényebb családokban a nőknek minden korábbinál többet kellett teljesíteniük a tavasztól őszig tartó időszakban”,²⁵ hogy családjukat ki tudják segíteni. A megnövekedett mezőgazdasági munka mellett a nő továbbra is el kellett lássa a háztartási munkáit, a gyermeknevelési feladatait, a családjában kötelessége volt fenntartani a harmóniát, mely sok esetben nem sikerült, ez pedig tragédiához is vezethetett.

Czibere Ibolya tanulmányában olvashatjuk, hogy mind a nőt, mind a férfit elvárások sora terhelte, és a társadalom felé mutatott képük nagyban befolyásolta az életmódjukat: „A két nem közötti munkamegosztás az élet minden tevékenységére kiterjedt, így arra is, hogy a férfiak elsősorban „kifelé” reprezentáltak, a nők pedig a család társadalmi kapcsolatait ápolták a szomszédokkal és a rokoni közösségekben, számon tartva a szívességeket, gyermekszülést,

²⁴ Knézy Judit: Falusi nők a mezőgazdaságban, falusi nők munkája (XVIII-XIX. század). In: Fehér György szerk.: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1992-1994. Budapest, 1994. 25–37.

²⁵ Ua. 31.

halált, betegséget stb.”²⁶ A túlterhelt férfi és a túlterhelt nő világának az ütközése véres végkifejletet eredményezhetett.

Az általam kutatott 56 gyilkossági esetből összesen 11 napszámos és földműves került ki, mely az ismeretlen foglalkozással rendelkező nők után a legnagyobb kategóriát jelenti. Nem meglepő ezen kategória dominanciája: az 1880. évi első női foglalkozási statisztika kimutatja, hogy Magyarországon a nők nagyrésze vagy földművesként vagy napszámosként tevékenykedett, a két kategória eredményeit összeadva összesen 1 133 671 főről beszélhetünk.²⁷ Ez igazolja korábbi állításomat is, hogy a nők leginkább falusi környezetből származtak, és míg egyesek cselédnek szegődtek el, mások szükségből családjuk földjén ragadtak meg, hogy ott segítsék ki szüleiket, vagy más földjén dolgoztak ugyanebből az okból.

Ismerjük meg kicsit részletesebben egy-két földműves és napszámos életét azáltal, hogy kibontjuk a gyilkossági esetek körülményeit. A leggyakoribb bűntípus a földműves nők esetében a gyermekgyilkosság, 11 személyből hét emiatt lett a szatmári törvényszék elé állítva.

A gyermekgyilkosság önmagában a leggyakoribb női bűncselekménynek tekinthető, ezt igazolja a tény, hogy összesen 28 gyermekgyilkossal találkozhatunk a teljes feldolgozott levéltári anyagban. A Csemegi-kódexet megelőző büntetőtörvénykönyvek és szokások sokszor kihangsúlyozzák, hogy ezt a bűncselekményt kizárólag az anya követheti el,²⁸ mely érthető abból a szempontból, hogy a születést követően az anya kell vigyázzon gyermekére, táplálnia azt, ő az a személy, aki szinte kizárólagos módon az újszülöttnél van. Az anya kizárólagos bűnösségét cselédek és bábák eseteivel cáfolom meg a dolgozatom folyamán.

Kormos Mária, 24 éves, görög katolikus, sárospataki lakos, ilyen fiatalon már özvegyként szerepel a jegyzőkönyvekben.²⁹ 1885-ben a „*saját magzatán (...) elkövetett, a btk. 290. § alá eső emberölés vétségben bűnösnek kimondatik*”.³⁰ Ezért pedig nyolc havi fogházra ítélték, és kötelezően 23 forint 58 krajcár vizsgálati költséget kellett kifizetnie. A büntetőtörvénykönyv ezen cikkelye szerint³¹ Kormos Mária a gondtalanságból elkövetett emberölés büntetettét követte el, melyet igazolnak a történetek: elmulasztva a szüléshez szükséges

²⁶ Czibere Ibolya: Az agrárszegénységben élő nők Magyarországon a XIX. század második felében. *Metszetek*, 3 évf. (2014) 2. sz. 6.

²⁷ Csoma Zsigmond: Vásári-piaci kofák és a kofálkodás Magyarországon. In: Fábri Anna - Várkonyi Gábor: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2007. 58.

²⁸ Bató Szilvia: A csecsemőgyilkosság és a gyermekkitétel a magyar és osztrák büntetőjog-tudományban a 19. század első felében. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 72. évf. (2009). 23.

²⁹ ANR SM, DP XVIII/24: 7 (1885).

³⁰ Ua.

³¹ 1878. évi V. törvénycikk. *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. Második rész. A büntettek és vétségek neveiről, és azok büntetéseiről.* 290. §. (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&txtreferer=94500007.TV>)

segítségkérést egy egészséges gyermeket szült meg, a csecsemőt ezután maga mellé helyezte, és alvás közben ráfeküdt, mely baleset során a gyermek megfulladt. A viszonylag enyhének tűnő büntetést indokolja a nő büntetlen előélete, valamint az eset szerencsétlensége. Súlyosbítja azonban a tény, hogy Mária nem kért segítséget a szüléshez, mely elmulasztása hozzájárulhatott ahhoz, hogy tudatlansága és önkívületi állapota miatt nem gondolt arra, hogy ez megtörténhet. Ennek a tisztázására egy bába segítsége elengedhetetlen, ahogy Tárkány Szücs Ernő könyvében is olvashatjuk: „*A bába feladatait a helyi szokás szabta meg. Ilyen volt a szülés levezetése, sőt már megelőzően a tanácsadás, az anya ápolása, gondozása a gyermekágyasság, sőt megbetegedés esetén még azt követően is stb.*”³² Láthatjuk ebből az idézetből azt is, hogy az anyának fel kellett készülnie a szülésre, mivel nem minden faluban volt elérhető bába. Amennyiben a szülés hirtelen indult meg, az anyának kötelessége volt bábáért szalasztani a legközelebbi faluba, ahol tudták, hogy van ilyen képzettséggel rendelkező személy.

Kormos Mária perével viszonylag szemben áll özv. Weimberger Lászlóné, szatmári napszámos esete, aki 1890-ben, szintén gyermekgyilkosság vádjával került a törvényszék elé, és ítélték el szándékos emberölés büntetében.³³ Bűnének súlyosságát mutatja a kapott büntetés is: három év börtön és az emellett kirótt pénzbüntetés, mely meghaladta a 70 forintot.³⁴ Többszöri fellebbezés után körvonalazódik tisztán a történet: Weimberger Lászlóné megfelelő körülmények között szülte meg gyermekét, aki állítása szerint ugyanezen az éjszakán elhunyt, és nem tudván, hogy mit tegyen, az újszülöttet a kútba dobta. A gyermek hiánya onnan tűnt fel, hogy a nő nyolc nap után el kellett volna vigye fiát körülmetéltetni, ezt viszont nem tette meg.³⁵

Hamar kiderült, hogy a nő története nem igaz, először is abból, hogy folyamatosan változtatta az álláspontját, hogy mégis mi történt azon az éjszakán, másodszor pedig a szakértelem, valamint a tanúk is ellene szóltak. Már a Csemegi-kódex előtti időkből is szokás volt szakértők véleményét kikérni egy adott bűneset során, hiszen ők tudták legjobban a bizonyítékokat feltárni vizsgálataikat követően. A magyar magánjog idejében „*a szemle lebonyolításával a bíró a szükséges tudományos és szakmai ismeretekkel rendelkező*

³² Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások - Társadalomtudományi Könyvtár*. Budapest, 1981. 125–126.

³³ 1878. évi V. törvénycikk. *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről. Második rész. A büntettek és vétségek neveiről, és azok büntetéseiről.* (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&txtreferer=94500007.TV>) 284. §.

³⁴ ANR SM, DP XVIII/36 (1890)

³⁵ A nő izraelita volt, emiatt kötelessége lett volna a zsidó hagyományok szerint, hogy gyermekét elvigye körülmetéltetni, a születése utáni nyolcadik napon. Amikor ez nem történt meg, maga az izraelita közösség, aminek tagja volt jelentette fel a Weimberger Lászlónét. (Pál József – Újvári Edit (szerk): *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és magyar kultúrából*. Budapest, 1997, Balassi Kiadó. 285.)

személyeket, így orvosokat, bábákat vagy éppen tapasztalt öregasszonyokat bízott meg”,³⁶ ez a szokás pedig nem kopott ki a későbbiekben sem. A mi esetünkben Dr. Vajai Imre boncvizsgálata során megállapította, hogy a gyermek minden bizonnyal élt, amikor őt a kútba dobták, mivel a tüdejében vizet talált. A nő azon egyik első állítását pedig, hogy gyermekét halva szülte meg, a szülésznő, Szabó Józsefné tagadta, aki kijelentette, hogy a gyermeket este 8 órakor élve találta, mielőtt ő elment a háztól. A tanúk, akik meglátogatták az édesanyát a szülést követően, azt állították, hogy a nő semmiféle érzelmet nem mutatott gyermeke iránt, hozzá sem ért, mintha nem is létezett volna számára.³⁷ A nőnek végül nem volt más lehetősége, mint beismerni tettét.

A maradék négy gyilkossági eset közül egyet emelnék ki, méghozzá Gátyori Istvánné Horvát Mária esetét.³⁸ A 22 éves, római katolikus vallású, Lázári lakost testvérével, Horvát Istvánnal közösen fogták perbe Szűcs István gyilkosságának vádjával, mely 1881-ben történt. Az áldozat és a vádlottak közötti kapcsolat ismeretlen, a konfliktus oka nincs felfedve a jegyzőkönyvben. Míg a férfit felmentették, a nőt két havi fogházra ítélték. Enyhítő körülményként szolgált büntetlen előélete, valamint a megtörtént eset körülményei, az elhunyt halál előtti agresszivitása és az ehhez vezető véletlen gyilkosság. Horvát Mária testvére segítségére sietett, amikor azt látta, hogy Szűcs István baltával kergeti őt. A nő felvett a földről egy darab fát, és azzal ütötte fejbe a férfit, aki emiatt hunyt el. A baltával kergetés nem ebben az egyedüli esetben jelenik meg, sőt, ugyanebben az évben másodjára fordult elő, hiszen özv. Bene Istvánné Csatlós Juliánnát férje kergette meg a szerszámmal, akit ő maga egy cserépedénnyel ütött fejbe, majd a megszerzett balta nyelével még többször megismételte a cselekedetet.³⁹ A végeredmény hasonlóan a férfi halála lett. Mindkét eset önvédelemből történt, de míg az első teljesen véletlenül esett meg, nem számítva arra, hogy az ütés halálos lesz, a másodiknál a nő nem egyszer, hanem többször is megütötte a férfit, mely már mutatja a szándékát. Büntetése emiatt nagyobb lett, két és fél évnyi börtönre ítélték.

Nem szabad azonban megítélni az eseteket csupán ennyi információból. Csatlós Juliánna esetében többet is megtudhatunk a házastársak kapcsolatáról: a férfi agressziója már régóta tartott, melyet a férfi gyakori részeg állapota okozott, a nő pedig mindeddig tűrte és

³⁶ Mezey i.m.: 146.

³⁷ Weimberger Lászlóné a leírt adatok alapján a poszt-partum pszichózis tüneteit produkálta: „A másik véglet (a „bababánat” mellett) az ezer esetből két alkalommal előforduló, a szülést követő egy-két héten belül megjelenő poszt-partum pszichózis, téveseszmékkal és hallucinációkkal. Előfordul, hogy ilyen állapotban az anya megöli a gyermekét, mert úgy gondolja, hogy a gonosz kerítette hatalmába, vagy mert a hallucinációk így parancsolják neki.” (Comer, Ronald J.: *A lélek betegségei. Pszichopatológia.* Budapest, 2000. 248.)

³⁸ ANR SM, DP XVIII/23: 34–35 (1881)

³⁹ ANR SM, DP XVIII/23: 17–18 (1881)

veszekedett vele. Egy ilyen veszekedés vezetett ehhez a tragikus pillanathoz. A leírtakból csupán feltételezhetjük, hogy a gyilkosság a felgyülemlett feszültség és félelem tetőpontja, illetve, hogy a nő ezelőtti sikertelen próbálkozásait megelégtelve jutott el arra a pontra, hogy hirtelen felindulásból így reagáljon férje agresszivitására.⁴⁰ Nem tudhatjuk, hogy kapcsolatuk problémái mennyire voltak mélyek, de a szomszédok azon jelentéséből, hogy folyamatosan veszekedtek, és ebből az esetből szintén feltételezhető, hogy a nőnek egyéb erőszakos cselekményeket is tolerálnia kellett. A családon belüli erőszak témáját többen is kutatták már, leszűkítve a kérdést a XIX. századra és kisebb régiókra egyaránt.⁴¹ Ezen eset nem engedi meg számomra azt, hogy részletesebben beszéljek róla, viszont a korban való gyakorisága nyomán megemlíteném, és valós okot jelent a női agresszióra.

A felsorakoztatott 11 esetből hétnél felmentették a bűn vádja alól a személyeket, míg a maradék négy esetben bűnösnek mondták ki őket. A legáltalánosabb oka a felmentéseknek a bizonyítékok hiánya, valamint az eset tisztázatlan körülmények között való megtörténe. Kiemelendő esetek azok, amelyeknél a nőket azért mentik fel, mert kiderült, hogy tényleg nem tették meg azt, amivel vádolták őket. Példaként hoznám Iroknya Lászlóné Orosz Virág esetét.⁴² A 44 éves nagykárolyi lakos a leírtak alapján a földművelés mellett bizonyos mértékben gyógyítással is foglalkozhatott, mivel több embernek is egy bizonyos fa magvából készített orvosságot adott, testi fájdalmak elmulasztására. Gyanússá azért vált mások számára, mert az egyik személy, akinek adta ezt az orvosságot, Minő Ferencné, nemsokára elhunyt, azonban kiderült, hogy az orvosságból nem vett be eleget, hogy az hatással legyen rá, valamint az orvosi vizsgálat során megállapították, hogy a gyógyszer nem okozhatta a halálát. Emellett Iroknyánét Márián János és Sopronyi Mihály is feljelentette, egészségük veszélyeztetése miatt, ugyanúgy az orvosságra hárítva az okot, de mivel ezek az esetek két évvel a per előtt történtek, túl réginek bizonyultak.

Ezen per részletességével szemben meglep minket Huber Mária esete, akit szintén felmentenek tette alól.⁴³ A nőt gondtalanságból elkövetett emberöléssel vádolták meg amiatt, mert gyermekét az erdőben szülte meg, a nem megfelelő körülmények miatt a gyermek pedig

⁴⁰ Czibere Ibolya gondolatait idézve: „További bántalmazásra adhatott okot a férjek kocsmaázása, kártyázása és szeretőtartása. A család mindenét elvívó, elkártyázó vagy másra költő férfi nem ismeretlen a magyar szegényparaszti társadalomban sem, így ennek következményei is nyilvánvalóak. Amikor a családnak már „sóra, paprikára” sem telt, és az asszonyok nem tudták megoldani a család etetését sem, mert nem volt miből és mit főzni, ez komoly krízisbe sodorta a feleségeket, akik (...) kénytelenek voltak hangot is adni a panaszuknak.” Czibere: i.m. 13.

⁴¹ Erre példa: Bálint Petra: Házasságtörés, feleségverés, gyerekgyilkosság. Családon belüli konfliktusok a 18–19. századi Heves megyében. *Etnoszkóp*, 2. évf. (2012) 1. sz. 53–67.

⁴² ANR SM, DP XVIII/12: 19–21 (1884).

⁴³ ANR SM, DP XVIII/12: 10 (1884).

elhunyt. Azért mentik fel, mert sürgős kényszerítve ment az erdőbe fáért, és nem tudhatta, hogy ott fogja őt éppen elkapni a szülés, ahol nem tud segítséget kérni senkitől. Esete igazán tragikus, de láthatjuk, hogy a magyar igazságszolgáltatás az ártatlansága védelmét gyakorolta, felhasználva a rendelkezésére álló bizonyítékokat. Bár nem lehettek teljesen tiszták a körülmények, a törvényszék a leglogikusabb döntést hozta, és hamar lezárta a pert.

A földműves és napszámos nők esetei több szempontból érdekesek. A peres anyagok nem csak elmondják a konkrét bűncselekményeket, hanem rámutatnak az adott réteg társadalmi problémáira is, amelyekkel indokolhatóak a gyilkossági esetek is. Ezen problémák, mint a családon belüli erőszak, a nélkülözés, a nem megfelelő életkörülmények több esetben tettelegességre kényszerítették ezeket a nőket, sorsuk pedig a törvényszék előtt dőlt el.

2.2 A cseléd és a szolgáló

A cselédség az egyik legelterjedtebb munkalehetőség volt a XIX. század folyamán a nők számára. Faragó Tamás osztályozása szerint a XIX. században megkülönböztetünk három típusú cselédet: házicseléd, gazdasági cseléd, uradalmi cseléd.⁴⁴ A legtöbb lánynak a cselédség az életük ideiglenes állomása volt, hiszen „*többször 14-16 éves kor körül álltak először szolgálatba, a többségük néhány éves kitérő után vissza tudott térni a cselédségből.*”⁴⁵ A szegényebb családok számára jó lehetőség volt, ha lányukat cselédnek küldték, mivel hivatása ideje alatt megtanulhatta a főzés, takarítás, házvezetés alapjait, illetve jobb esetben haza is adott valamennyit a fizetéséből. A cseléd és gazda viszonyát az 1873. évi XIII. törvénycikk szabályozta, mely hét fejezetben határozta meg a cseléd és a gazda kötelességeit egymás felé, valamint a köztük kötődő szerződés részleteit.⁴⁶

Amikor a fiatal lány bekerült egy új lakásba, az első nagy nehézség az új családhoz való hozzászokás volt. A gazdasszony és a cseléd nehéz kapcsolatát számos szépirodalmi mű tükrözi,⁴⁷ ami mutatja, hogy ez a probléma annyira el tudott mélyülni, hogy közszájon forgó társadalmi kérdéssé vált. A cselédmizéria vagy cselédkérdés leginkább a XIX. század második felében és a XX. század elején vált hangsúlyossá, amikor is a sajtó kiemelten elkezdett

⁴⁴ Deáky Zita: *Gyermekek, serdülők munkája Magyarországon a 19. századtól a második világháborúig*. Budapest, 2015, Gondolat Kiadó. 193.

⁴⁵ Molnár Zoltán: A női szerepek megváltozásának társadalmi és katonai vonatkozásai a dualizmus időszakában, 1867–1914. *Hadtudományi Szemle*, 13. évf. (2020) 3. sz. 137.

⁴⁶ 1876. évi XIII. törvénycikk a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és napszámosokról.
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87600013.TV&targetdate=&printTitle=1876.+évi+XIII.+törvénycikk&refere r=1000ev>

⁴⁷ Gyáni (2020): i.m. 85–87.

foglalkozni a helyzettel: „Hogy milyen fontos feladata a társadalomnak a cselédkérdés megoldása, semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy országszerte foglalkozik vele a sajtó. Szerkesztőségünket egész sereg levéllel keresik meg az érdeklődők, hogy miként volna jó a cselédkérdést megoldani. A levelek egy része a cselédekre panaszkodik, de túlnyomó részük az úrnőkre panaszkodik igen nagyon.”⁴⁸ A két fél közötti konfliktus kiváltó oka lehetett a cselédre helyezett rengeteg felelősség és munka: ő takarított, mosott, főzött, vásárolt be a család számára, a háztartás vezetése is nagyrészt az ő vállára nehezedett. Mindemellett a cseléd feladatai közé tartozott a gyermekek felügyelete, néhanapján nevelése is. Míg a cselédek mindezt kifogásolhatónak találták, a házak úrnői úgy gondolták, hogy ezek a cseléd alapvető feladatai, melyeket szó nélkül kell elvégeznie. Ő maga csak annyit látott, hogy a cseléd viselkedése nem megfelelő, lázad a személye ellen, és olyankor a gazdasszony kedvesség helyett még nagyobb szigorral torolta meg a lány szerinte nem megfelelő viselkedését: „Nem csoda aztán, hogy (a cseléd) így valódi büntető ostoraivá válnak a ház asszonyának, ki, hogy javítson a dolgon még szigorúbb lesz, ami természetesen még rosszabbá teszi a cselédet, míg végre tűrhetetlenné válik a helyzet, a házinő cselédet, a cseléd pedig szolgálatot változtat.”⁴⁹ A cseléd ezután pedig újra bekerült az álláskereső körforgásába, és kezdődhetett újból ugyanaz a kapcsolat, mely a meg nem értésen alapult.

A Szatmár megyei törvényszék elé 1880–1890 között hat cseléd állt gyilkosság vádjával, ebből hármat felmentettek, és hármat elítéltek. Mindemellett a hat esetből négy gyermekgyilkoságként van meghatározva, míg a másik kettő gondtalanságból elkövetett emberölés bűncselekményét követte el. Szilágyi Jakabné kivételével, aki egy 40 éves özvegy nő, mindannyiuk hajadon, a legfiatalabb közülük 15 éves. Míg négy személyt cselédként jegyezték be a törvényszéki iratokba, Sajtos Terézia szolgálóként jelenik meg, mely szó szinonimája a cseléd kifejezésnek, Szilágyi Jakabné pedig szakácsnőként, mely foglalkozás rokonítható a cselédséggel.

A legfiatalabb elkövetőt Pap Annának hívták, akinek az esete az egyik legérdekesebb.⁵⁰ A Sebespatakon született görög-katolikus lány 1888-ban Argyilán Györgynének a hároméves gyermekére, Vaszilikára vigyázott, amikor is a gyerek kiszökött a karjai közül, és kifutott az utcára. Pap Anna csak kicsit később ment utána, úgy gondolta, hogy a gyermek nem fogja tudni kinyitni az amúgy is nehezen nyíló utcára vezető ajtót. Amikor viszont kiért, meglátta, hogy a

⁴⁸ Porond.: A cselédkérdés Kolozsvárt. Nagyságák és cselédek. *Előre*, 1907. II. évf., 163. sz. 3.

⁴⁹ Ismeretlen szerző: A cselédekről. In: Fábri Anna – Borbíró Fanni – Szarka Eszter: *A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866–1895*. Budapest, 2006, Kortárs. 210.

⁵⁰ ANR SM, DP XVIII/13 (1888)

gyermek eszméletlenül fekszik a földön, a lány azt mondta, hogy valószínűleg valamivel fejbe ütötte magát a gyerek, mivel számos mezőgazdasági szerszám volt található az udvaron. A gyermek hat nappal később belehalt a sérüléseibe. Annak ellenére, hogy Pap Anna figyelmetlensége hozzájárult a gyermek halálához, a Szatmár megyei törvényszék beszüntette az ellene felhozott vádak, hivatkozva büntetlen előéletére, valamint fiatal korára, állítva azt, hogy Argyilán Györgyné mindennek ellenére jelen kellett volna legyen, figyelemmel kísérve, hogy ne történjen baleset. A fiatalabb lányokat gyakorta fogadták pesztrának ebben az időben, úgy gondolván, hogy ez nem megerőltető munka egy tizenéves lány számára, valamint mivel a cseléd még maga is inkább gyermek, mint felnőtt, jól el tud játszani azzal, akire vigyáz.⁵¹ Pap Anna példája mutatja, hogy ezek a fiatal lányok nem minden esetben tudtak felnőni a felelősséghez, és elég volt egy óvatlan pillanat, mely megpecsételhette az egész életüket.

Kirilla Emma és Sajtos Terézia esete rokonítható egymással, elsősorban amiatt, mert mindketten gyermekgyilkosságot követtek el, valamint a történések körülményei is hasonlóak. Fiatal koruk (Kirilla Emma 20 éves, míg Sajtos Terézia 19), valamint bejegyzett családi állapotuk (hajadonok) arra utal, hogy mindketten házasságon kívül estek teherbe. Ez egyszerre jelenthetett problémát a családjuk számára, hiszen lányuk becsületén és erkölcsén folt esett, valamint a munkáltató számára is, hiszen számíthatott a munkaerő kiesésével, emellett kevesen akartak olyan cselédet a házukba, aki ezzel az állapottal bizonyította szemükben az erkölcselenséget, még ha a csábítók gyakorta a háziúr vagy annak fia voltak.⁵² A lányok igyekeztek titkolni megesett állapotukat, olyannyira, hogy bizonyos esetekben még a család számára is a szülést követően derült ki, hogy cselédlányuk valaha is terhes volt. Magát a szülést is gyakorta titokban, külső segítség nélkül igyekeztek átvészelni. Esetünkben mindkét lány családjuk tudta nélkül szülte meg a gyermekeiket, majd Emma betömte az újszülött száját, hogy az ne tudjon sírni, és bedobta az árnyékszékbe,⁵³ Terézia pedig megfojtotta a gyermeket, és egy másnak a telkén levő kútba dobta bele.⁵⁴ Láthatjuk, hogy az események nagyjából ugyanúgy zajlottak le: a születés után elhallgattatták a gyereket, majd testüket olyan helyre dobták, ahol kevés volt az esélye, hogy megtalálhatják. A felfedett holttesteket boncvizsgálatok során azonosították, és megállapították haláluk körülményeit, mely elkülöníti a két esetet a

⁵¹ pesztra: gyermekgondozó nő, aki általában fiatal lány volt, rokonértelmű kifejezés a pesztonka. (Benkő Lóránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 3. Ö-ZS. Budapest, 1976. 174.)

⁵² A munkáltató prioritása volt az, hogy jó magaviseletű, tiszta lelkű lányt találjon magának, már csak amiatt is, mert a családjába fogadja, akármilyen hosszú időről is van szó. Emiatt sokan igyekeztek egyből a családi házból kikerült, tapasztalatlanabb cselédeket alkalmazni, aki bár nem tudta még mit kell tennie, de könnyebb volt fegyelmezni. (Fábri-Borbíró-Szarka: i.m. 214.)

⁵³ ANR SM, DP XVIII/19: 11 (1880).

⁵⁴ ANR SM, DP XVIII/19: 67–68 (1880).

fellebbezések során. Míg Emma büntetését három évről két évre csökkentették, mivel gyilkos szándéka nem volt bizonyítható (úgy gondolták, hogy a szülés utáni önkívületi állapotban cselekedett), addig Terézia, azáltal, hogy megfojtotta gyermekét, egyértelműen gyilkosnak mondható ki, és maradt a számára meghatározott büntetés.⁵⁵ A gyilkosok szándékát nehéz ilyen sok év távlatából meghatározni, azonban a körülmények árulkodóak lehetnek, ha azokat részletesen feljegyzik. Mindkét eset súlyossága egyértelmű, de a hajszalnyi különbség is akár egy évvel kevesebb börtönbüntetést jelenthetett a vádlottnak, aki ezért a változtatásért élt a fellebbezés jogával.

A beszűntetett perek közül kiemelendő Szilágyi Jakabné esete, aki több másik nővel és férfival vett részt a bűncselekményben, ahol minden nő bűnrészesként van feltüntetve.⁵⁶ Özvegy Szilágyi Jakabné része volt annak a kilenc tagú csempésztársaságnak, mely 1881-ben Csengersima és Komlódtótfalu határán összetalálkozott az akkor éppen őrzőrázó Lapusán Miklóssal, Obis Kálmánnal, illetve Modis Lajossal. Az említett három férfi a dokumentumok szerint „*pénzügyőri vigyázók*” voltak.⁵⁷ A két csapat között dulakodás tört ki, emiatt Modis Lajos először egy megfélemlítő lövést adott le, majd ennek hatástalansága után többi társával a kialakult tömeg közé lövetett. A lövés eltalált a csempészcsapatból egy személyt, aki belehalt a sérüléseibe. Mint utólag a fellebbezési papírokból kiderül, a nők maguk nem voltak részei ennek az csempészcsoportnak, csupán arra jártak, a törvényszék pedig tanúként hívta be őket, ennek ellenére mégis gyanúsítottként kezelték őket. A fellebbezési iratok tisztázzák ezt a félreértést, és teljesen eltörlik a vádat a női gyanúsítottak esetében.

Ennél bonyolultabb Dubó Anica 19 éves, mátrai lakos esete,⁵⁸ akit 1890-ben gyermekgyilkossággal vádoltak meg. A lány 17 évesen esett teherbe, és mikor megindultak a szülési fájdalmak elindult bábáért a kerteken keresztül, viszont Koncz Stefán kertjében összeesett és eszméletlen állapotában hozta világra a gyereket. Amikor felébredt, az újszülött teljesen ki volt hűlve, és már halott volt, ezért saját kezűleg szakította el a gyermek köldökzsinórját, majd egy padra helyezte és falevelekkel betakarta a holttestet. Visszatérve mostoha anyjához, Dubó Mihálynéhoz, azt hazudta, hogy azért olyan sápadt, mert menstruál. Anica története a fellebbezési dokumentumokból körvonalazódik még jobban, mivel a lány a tárgyalások során gyakran változtatta az álláspontját, és többször is rosszul lett a tárgyalóteremben. Azzal vádolták, hogy elszalasztotta a segítségnyújtás kérését, de mint

⁵⁵ 3 év börtönbüntetés, melyhez hozzájárul 5 ft boncvizsgálatra szánt összeg, és 37 ft. 77 kr. ellátási költség. (Ua.)

⁵⁶ Az említett nők nevei a következők: Oláh Károlyné, özv. Pap Flóráné, özv. Pap Gáborné. ANR SM, DP XVIII/23:59–65 (1881)

⁵⁷ Ua.

⁵⁸ ANR SM, DP XVIII/36 (1890)

kiderült, a lány ténylegesen a bábához sietett, hiszen a kerteken keresztül a legrövidebb úton lehetett eljutni hozzá. Eszméletlen állapotában nem is tudott volna segítséget kérni, valamint cselekedete is magyarázható azzal, hogy önkívületi állapotban volt a szülést követően. A pánik miatt ezért csak arra gondolhatott, hogy a holttestet minél hamarabb elrejtse. A boncvizsgálatok sem bizonyították azt, hogy a lány sajátkezűleg ölte volna meg a gyermeket, csak annyit tudtak megállapítani, hogy a mellkasában véres savó volt, ami okozhatott fulladást, de a hideg miatt kihülés által is hasonlóan életét veszthette. Dubó Anicát végül felmentették a gyermekgyilkosság vádjá alól; az eset konklúziója a következő: *„Az egyéb terhelő adatok, minő a terhes állapotát eltitkolta és az előintézkedések hiánya a vádlott szégyenérzetében és abban találják magyarázatuk, hogy a vádlott a szüléskor csak 17 éves volt, és először szülvén gyermeket tapasztalatlansága folytán a következményeket előre nem láthatta.”*⁵⁹

A házasságon kívüli teherbeesés szégyene szinte minden korban megfigyelhető, az ilyen peres esetek pedig még inkább megvilágítják ezen történések problematikáját. Dubó Anicában több félelem is megfogalmazódhatott: elsősorban az, hogy hogyan fogják őt megítélni ezek után, legyen szó a falu lakosságáról vagy a munkáltatójáról, valamint, hogy a családja miként kezeli a helyzetet, hiszen az ő nevükön is csorba esett ezáltal. Elaine Farrell, társadalomtörténettel és nőtörténettel egyaránt foglalkozik,⁶⁰ egyik tanulmányában fejti ki az írországi gyermekgyilkosságok körülményeit. Megemlíti, hogy a nők Európa bizonyos országaiban nem kellett féljenek attól, hogy kitagadják őket egy közösségből azért, mert házasságon kívül estek teherbe, hírnevük és megítélésük viszont meglehetősen csorbult. Írországból még drasztikusabb esetek is előfordultak: *„De ebben az országban egy lány, akit ilyen mód szerencsétlenség ér...azonnal kidobnak a szülei, és kitagadják és elszigetelik a teljes emberi társadalomtól, és hajléktalanná teszik a nagy világban.”*⁶¹ Egy másik probléma, mely a házasságon kívüli terhességből ered, az a törvénytelen gyermek helyzete. A törvénytelen gyermekek valamilyen szinten örök életükre meg voltak bélyegezve, legyen szó arról, hogy édesanyjuk családnevét kellett viselniük,⁶² függetlenül attól, hogy ismerték-e az édesapa személyét vagy sem, nem örökölhettek apjuk után, és a társadalom valamilyen szinten kirekesztette őket magából.⁶³ Valószínű, hogy ezekbe a nehézségekbe maguk a leendő anyák

⁵⁹ ANR SM, DP XVIII/36 (1890)

⁶⁰ Dr. Elaine Farrell adatai: <https://pure.qub.ac.uk/en/persons/elaine-farrell>

⁶¹ „But in this country a girl who is unfortunate in this particular...is at once discarded by her Parents, and disowned and isolated from all humane society, and driven homeless in the wide world.” (Farrell, Elaine: *'She said she was in the family way': Pregnancy and infancy in modern Ireland*. London, 2012. 208.)

⁶² Megyeri-Pálffy Zoltán: *Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon*. Budapest, 2013, Gondolat Kiadó. 126.

⁶³ Pongrácz Tiborné: *Gyermekvállalás házasság nélkül*. In: Pongrácz Tiborné, Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentős nők és férfiak helyzetéről*. 1999, Budapest. 173.

is belegondoltak, és ez vezetett először terhességük titkolásához, majd a gyermek megöléséhez, legyen szó akár véletlenről, akár előre kitervelt esetről.

A cseléd és szolgáló élete tehát nem volt mentes a nehézségektől. Az említett fiatal lányok nem tudták hogyan kezeljék akár a munkájukból, akár a magánéletükből származó problémákat. Korán rákényszerítették őket a felnőtté válásra, és ezt tette a munkájuk is, mely megtanította számukra a házvezetést, vagy akár a gyermeknevelés alapjait. A cseléd tehát folyamatosan nevelődött az új háztartásban, legyen az jó, vagy rossz értelemben, ez pedig tükröződött a belőle kialakult felnőtt nőben, az édesanyjában és végül az ő gyermekében.⁶⁴

2.3 A bába

A bába a szülések levezetése mellett sok évszázadon át szolgált a nők és gyermekek orvosaként is. Még a XVIII. században is részben tabunak számított a férfi orvosok körében az, hogy akár nők, akár gyermekek betegségeivel foglalkozzanak, úgy gondolva, hogy ez nem méltó munka számukra, ezért mindez a bábákra maradt, akiknek így nem volt vetélytársa szakmájukban.⁶⁵ Számos feladatkört látott el a kor szülésznője: lehetősége volt megkeresztelni a gyengének született gyermeket, amennyiben ő ezt szükségesnek ítélte;⁶⁶ mint szakértő a gyermekgyilkos perekben az ő véleményét kérte ki a törvényszék; a legfontosabb pedig, hogy ő vezette le a szülést, ő gondozta utána az anyát és a gyermeket is, valamint a már nagyobbacska gyermekek betegeskedése esetén is őket hívták ki.⁶⁷

Mindezek ellenére, kezdetben a bábák megítélése negatív volt. Ehhez hozzájárult, hogy képzetlenek voltak, legtöbbször egy másik bábától tanulták hivatásukat, aki valószínűleg szintén így tanulta meg korábban, hiszen nem voltak a bábaságra megfelelő oktatási keretek. A bábaoktatás alapjait Mária Terézia fektette le a Generale Normativum in Re Sanitatis-ban, mely amellett, hogy szabályozta az egészségügy minden pontját, külön kitért a bábák feladatára, és szakszerű oktatásukra: innentől fogva csak is vizsgával rendelkező, és esküt letett bábák működhetnek, akiknek kötelessége volt a terhes nő és az újszülött ellátása.⁶⁸ Ettől a ponttól indulva folyamatos fejlődés várt a bábaoktatásra, elkezdtek megjelenni a különböző

⁶⁴ Szigethy Karolina: Néhány szó a nőcselédekről! In: Fábri-Borbíró-Szarka: i.m. 216–219.

⁶⁵ Fehér Andrea: When the time is coming... Childbirth in Eighteenth Century Transylvania. *Studia Universitatis Babes-Bolyai – Historia*, 56. évf. (2011) 1. sz. 145.

⁶⁶ Ezt nevezik „szükségkeresztésnek” vagy „bábakeresztésnek”. Mária Terézia törvényben vezette be a szükségkeresztést (Generale Normativum in Re Sanitatis), melyet felekezetétől függetlenül, minden bába végre kellett hajtson. (Balázs Péter: *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete*. Budapest, 2007. 123.)

⁶⁷ Krász Lilla: „Jánus-arcú” nők „Jánus-arcú” hivatásban? Falusi bábák a 18. századi hivatali akták tükrében. In: Pócs Éva (szerk): *Áldás és átok csoda és boszorkányság – Tanulmányok a transzcendensről 4*. Budapest, 2004, Balassi Kiadó. 604.

⁶⁸ Krász Lilla: *A bába történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó. 91.

szakkönyvek, melyek segítették a bábák tanulását, valamint tanfolyamokat szerveztek és a bábaképzés hamarosan meg tudott jelenni egyetemi szinten is, ahol elméleti és gyakorlati képzést is biztosítottak a tanulók számára.⁶⁹

A XVIII. században megindult folyamat tovább folytatódott a XIX. században is, mivel még akkor is többségében parasztbábák működtek, akik képzetlenségük miatt nem tudtak jól segédkezni a szülések levezetésében, de legtöbb esetben csak ők voltak elérhetőek, leginkább a falvakban. Mindennek hatására a XIX. század második felében szorgalmazták azt, hogy *„lehetőleg minden faluban legyen képzett, ún. cédulás bába, illetve okleveles bába. A cédulás bábák néhány hetes tisztiorvosi képzést kaptak, az okleveles bábák több hónapos bábaképző tanfolyamon vettek részt.”*⁷⁰

A bábák nem csak a szülésben segédkezhettek, hanem a terhesség megszakításában is. Az abortusz nem volt legális ebben az időszakban, viszont a bábák értettek a legjobban ahhoz, ami a terhességgel kapcsolatos volt, így ők tudták azt is, hogy milyen füveket és módszereket kell alkalmazni ahhoz, hogy valaki elvetesse a nem kívánt gyermeket. Amennyiben a gyermek megszületett, a bába felelőssége volt annak kezdeti ápolása, így annak halála is őt terhelte, még akkor is, hogyha ő erről nem tehetett, mert például a gyermek holtan jött világra.⁷¹ A bábák tehát nem csak szakértőkként, de egyes esetekben gyanúsítottakként is a törvényszék elé kerülhettek. Szatmár vármegyében 1880–1890 között hét bába találta magát ilyen helyzetben, akik közül egyetlen embert ítélték el, a többieket pedig felmentették. A talált esetek jól példázzák a leírtakat: a bábák legtöbbször nem segíthettek már a gyermekben, akinek a világrajövetelét levezették, a dühös anya vagy apa pedig, megvádolta ezeket a nőket gyermekgyilkossággal.

Grabán Ferencné, Horváth Istvánné, Zete Dávidné és özvegy Malinák Mártonné ugyanahhoz az esethez tartoznak, a vád pedig ugyanaz: *„a szülésznői teendők hatósági engedély nélküli gyakorlása.”*⁷² Az eset 1881-ben történt, mely évben már az egészségügyi szférából többen is foglalkoztak a bábareform gondolataival. A reform célja az volt, hogy a csecsemőhalandóságot és az anyai mortalitást csökkentsék. Emellett a bábák kérdése összefonódott több egyéb társadalmi problémával, *„mint a szoptató dajkaság, a lelencügy, a*

⁶⁹ Ua. 97–100.

⁷⁰ Virt István: Egyén és közösség: rontók, gyógyítók és bábák Zoboralja falvaiban. In: Pócs Éva: *Mágikus és szakrális medicina – Tanulmányok a transzcendensről*. Budapest, 2010, Balassi Kiadó. 340.

⁷¹ Deáky Zita: *A szoptatás, a dajkaság és a csecsemőhalandóság kérdései az orvostörténeti forrásokban* (19. század első fele). 192.

⁷² ANR SM, DP XVIII/23: 20 (1881).

megesett lányok helyzete, az egykekérdés, a magzatelhajtás vagy a prostitúció.”⁷³ Az azonnali megoldások hívei pár hetes képzéseket biztosítottak falusi bábák számára, akiknek szakmai képzése így meglehetősen alacsony volt, de engedéllyel rendelkezhetek, és ezáltal megnőhetett a képzett bábák száma az egész országban. A bába működése tehát képzéshez és engedélyhez volt kötve, amivel a tárgyalt eset bábái nem rendelkeztek. Közülük csak egyetlen személyt, Grabán Ferencnéét ítélték el, mivel ő volt az, akinek beavatkozása nyomán egy gyermek életét veszítette. Kupeczán Jánosnéhoz hívták, akinek segített levezetni a szülését, de mivel nem volt szakképzett, nem tudta, hogy köldökzsinórt be kell kötni, és emiatt a gyermek elvérzett. Gondtalanságáért minimális büntetést kapott, két heti fogházat, melyet a fellebbezés nyomán négy hétre emeltek fel. A többi nő esetében nem tudták bebizonyítani, hogy illegálisan bábáskodtak, emiatt a pert számukra beszüntették. Hasonló körülmények jellemzik Zára Rózsa esetét, aki Boronás Andrásnénak segített levezetni egy szülést, mivel az elérhető bába túl messze volt, és így neki kellett segédkeznie.⁷⁴ Mire a szakképzett szülésznő megérkezett, Boronás Andrásné méhvérzésben életét veszítette. Rózsa esetét beszüntetik, mivel a tanúk is beismerték azt, hogy a megfelelő orvosi segítség túl messze volt ahhoz, hogy a nő szülésének idejére odaérhessen.

Nem csak képzetlen bábasszonyokkal találkozhatunk a törvényszéki iratokban. Molnár Juliánna, hivatását tekintve szülésznő, nagyhadadi lakos 1888-ban gondtalanságból elkövetett emberölés vádjában került a törvényszék elé.⁷⁵ A nő, akinek segített levezetni a szülés folyamatát azzal vádolta meg, hogy a szülést követően megölte a gyermekét, mert nem megfelelő módon járt el. A boncvizsgálatokból kiderül Juliánna ártatlansága, mivel megállapították, hogy a gyermek már a méhben meghalt. Látható tehát, hogy a képzett bábák jelenlétének ellenére is történhetnek balesetek. Természetesen egy gyermek elhalálzásához, legyen szó szülés előtt vagy szülés után, sokkal több tényező járul hozzá, melyeket nem mindig lehet a bába képzettségéhez kötni. Faragó Tamás csecsemőhalandóságról szóló tanulmányában részletesebben is olvashatunk arról, hogy a XVIII–XX. század folyamán milyen okok vezettek a megnövekedett statisztikai adatokhoz: „*A kutatások kimutatták, hogy az egy héten belül elhunyt újszülöttek halála szinte kizárólag endogén (=belső) okokra vezethető vissza: fejlődési rendellenességek vagy a terhesség, illetve születés során kapott olyan behatások állnak mögöttük, melyekre a mai orvostudomány sem találja meg mindig a megfelelő megoldást, míg*

⁷³ Deáky Zita: Az okleveles bábák érdekérvényesítő fórumainak kialakulása (1893–1914). In: Sipos Balázs-Krász Lilla (szerk): *A női kommunikáció kultúrtörténete*. Budapest, 2019, Napvilág Kiadó. 156–157.

⁷⁴ ANR SM, DP XVIII/36 (1890)

⁷⁵ ANR SM, DP XVIII/13 (1888)

a 100-150 évvel ezelőtti szinte teljesen tehetetlen volt.”⁷⁶ A gyermekhalandóság tehát a korban általános társadalmi problémaként – az általános gazdasági-társadalmi és higiéniai viszonyok, valamint az orvostudomány fejlettségi szintje mellett – nem csak a szülésznő, de az anya felelősségét is felvetette, hiszen a terhesség folyamán történő behatások szintén befolyásolhatták a gyermek helyzetét, ami ma számunkra közismert, de az akkori nő nem feltétlen volt mindezzel tisztában.

Az utolsó talált eset egy magzatelhajtásról számol be nekünk, ahol elsősorban a teherbe esett lány, Steinekker Pepi volt perbe fogva, a bába és annak férje pedig másodrendű gyanúsítottakként vannak feltüntetve.⁷⁷ A jegyzőkönyv szerint Steinekker Pepi bizonyos magzatelhajtásra alkalmas szereket vett Molnár Sándornétól, amit a férje, Molnár Sándor is látott, viszont a nyomozás során nem tudták azt bebizonyítani, hogy ez a szer tényleg alkalmas lett volna az abortuszra, így a pert beszüntették.

A csecsemőhalandóság mellett a magzatelhajtás is a kor problémái közé tartozott, és mint ahogy manapság, szintén heves diskurzust váltott ki. A Pécsi Napló törvénykezési rovatában például így emlékeznek egy nagy port felvert magzatelhajtási perre: *„Tizennyolc vádlott állott ma a pécsi törvényszék előtt: asszonyok és leányok. Négy vén asszony, kik pénzvágtyból mesterség számban űzték az angyalcsinálást. (...) Nálunk Magyarországon különben epedémikus (sic) jelleget öltött már e betegség, különösen a Dunántul földmivelői között divik az egy gyermek rendszer és napról napra hallhatunk kegyetlen anyák szörnyű büntettéről.”*⁷⁸ Az angyalcsinálást, gyakorisága miatt a század végén törvényekkel próbálták szabályozni, így például *„1901-ben betiltották valamennyi olyan készülék és szer forgalmazását, amelyek a női termékenység meggátolását szolgálták.”*⁷⁹ Hasonló mód 1914-ben az új sajtótörvény szerint magzatelhajtásra alkalmas szerek és eszközök hirdetése szigorúan tilos lett. Magzatelhajtásra alkalmas szerekről olvashatunk a Magyar Néprajzi Lexikonban, a magzatelhajtás definíciója alatt: *„petrezselyem élesztővel kevert főzete, rutafű pálinkában, kovászlé, citromlé – általában savanyú italok; ricinusolaj, szappanlé, anyarozs főzete, kékköves víz.”*⁸⁰ Emellett természetesen élhettek a nők egyéb módszerekkel is, melyek végrehajtásában gyakorta idősebb nők bátorították őket, főleg akkor, hogyha a lány házasságon

⁷⁶ Faragó Tamás: Csecsemőhalandóság Magyarországon a 18-20. században. In: K. Horváth Zsolt-Lugosi András-Sohajda Ferenc (szerk.): *Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Bende Gyula tiszteletére*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó. 451.

⁷⁷ ANR SM, DP XVIII/15: 8 (1882).

⁷⁸ Pécsi Napló, 8. évf. (1899 júl.) 159. sz.

⁷⁹ Kéri Katalin: *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)*. Pécs, 2018, Kronosz Kiadó. 550.

⁸⁰ Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi lexikon 3. K-Né*. Budapest, 1980. 488.

kívül, hajadonként esett teherbe. Ezzel próbáltak segítséget nyújtani, hogy se a lányon, se annak családján ne essen szegényfolt. Bár a törvények igyekeztek szabályozni az abortusz tevékenységét, még az ezt követő időszakokban is találkozhatunk olyan vidékekkel, ahol a magzatelhajtás száma nem csökkent.⁸¹

A baba tevékenysége tehát sokrétű: életet segít a világra hozni, vagy pont ellenkezőleg, életet szakít meg az édesanya kérésére. Tetteit figyelemmel követte mindenki, hiszen a gyermek a család fontos része, legfőképpen akkor, ha egy fiú örökösről beszélünk. A vizsgált korban sorra érték vádak a bábákat: részegesnek, tanulatlannak és ügyetlennek tartották őket, gyakran hibáztatva őket azért, ha egy gyermek vagy édesanya elhunyt a szülést követően. Emellett viszont elengedhetetlen volt a jelenlétük a szülés során, hiszen ők ismerték a legjobban a nőt és a születés misztériumát. A számukra megjelenő oktató könyvek és bevezetett tanfolyamok biztosították szakmai fejlődésüket, és javítottak megítélésükön: a tanult bábák értékessé váltak, elismert szülésznőkként helyezkedhettek el a magyar társadalomban.⁸² A fejlődés a XIX. században indult el, majd a XX. század lendületesen folytatta tovább a megkezdett folyamatot.

2.4 További foglalkozások

A törvénytörvényi iratok alapján a nők foglalkozásai igen változatosak voltak a XIX. század folyamán, amennyiben a foglalkozás neve meg volt adva ezekben a jegyzőkönyvekben. Mint az otthoni gazdaság vezetői, a nők főleg bizonyos mesterségekben fordulnak elő, leginkább olyanokban, melyek a háztartáshoz voltak köthetők. A XIX. század viszont már önmagában lehetőséget nyitott a nőknek, hogy más munkákban is megmutathassák a tehetségüket. Leginkább Nyugat-Európában volt jellemző, hogy az iparosodás beköszöntével a háziipar elkezdett hanyatlani, a nők pedig, akik ebből szerezték a bevételüket, rájöttek, hogy lépniük kell, mielőtt családjukat a nyomorba taszítja a változás.⁸³ Nagy Britanniában és Franciaországban elsősorban a textilipar vonzotta a nőket és a gyerekeket egyaránt,⁸⁴ az előbbi csoportot leginkább azért, mert ez hasonlított a háziiparban folytatott munkájukhoz, emiatt a munkáltatók is előszeretettel alkalmazták őket, de önmagában a gyárak világa egyszerű, viszont annál terhelőbb munkával járó megoldásként szolgált a nők számára, akik rászorultak

⁸¹ Kéri (2018): i.m. 550.

⁸² Az első kiemelkedő, magyar nyelven megjelent bábatankönyv Weszprémi István, kálvinista főorvos nevéhez köthető, a címe „Baba mesterségre tanító könyv.” 1766-ban jelent meg. (Krász Lilla: „...és világra jött a gyermek...” A bábamesterség mint női hivatás a 18. századi Magyarországon. In: Fábri Anna-Várkonyi Gábor: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2007, Argumentum Kiadó. 71.)

⁸³ Sullerot, Eveyne: *A női munka története és szociológiája*. Budapest, 1971. 96.

⁸⁴ Ua. 98.

a pénzre. A háztartáson kívüli női munka megjelenése magával hozta a női szerepek újragondolását is, mely folyamat hozzájárult a női emancipáció kialakulásához. Ez a mozgalom az első világháborút követően kapott hátszelet, amikor is a háborúból hazatért férfiak azt láthatták, hogy a nők vették át a helyüket a különböző munkakörökben: „*A nők azonban nemcsak ápolónőként tették hasznossá magukat, hanem a villamoskalauzi beosztástól a gyárak, földbirtokok igazgatásáig, mert a fronton lévő férfiakat minden téren helyettesíteni kellett. És a nők nagyszerűen megállták a helyüket.*”⁸⁵

Térjünk azonban vissza a XIX. századba, hiszen ekkor Magyarországon is megindultak ugyanezek a folyamatok, talán kisebb léptékben, mint Nyugat-Európában. A diskurzus nem csak a férfiak körében indult meg, de a nőket is magával ragadta. Sára Szabó Katalin tanulmányában kiemeli, hogy a női munkavállalás központi szerepet játszott a női emancipáció kérdésében, és hogy a nők körében megoszló vélemények születtek: a konzervatív oldal elutasította a női munkavállalást, vagy csak ideiglenesnek tartotta azt, míg voltak olyanok is, akik úgy gondolták, hogy a nő a házasság megkötését követően is dolgozhat, egyszerű hivatástudatból.⁸⁶ Elismerték azt, hogy egy egyedülálló nőnek valahogy fenn kell tartania magát, amennyiben családja nem tudja biztosítani számára ezt, de míg egyesek úgy gondolták, hogy mindez addig elfogadható, ameddig egy nő összeházasodik valakivel (utána férje fogja eltartani), addig mások rájöttek arra, hogy a gyengébbik nem képviselői is élvezhetik a munkát, és nem szorulnak kizáróan a férfiak jövedelmére.

Miért is váltott ki a női munka kérdése ilyen mértékű vitát és megosztást? Sokan azért aggódtak, hogy azáltal, hogy a nő beáll munkába, sérülni fog házasságban betöltött szerepe és az anyasága: „*„A kortársak a női munkavállalás tárgyalása során elsősorban azt elemezték, hogy a kereső munka mennyiben változtatta meg a nők hagyományos társadalmi szerepét: egyfelelő a házasság, az anyaság, tehát a család, másfelől a munka világában milyen változásokat eredményezett.*”⁸⁷ Ezen aggodalmak abban gyökereztek, hogy a munka elveszi majd a nő idejét a gyermekneveléstől, a ház igazgatásától, valamint az sem volt tisztázott, hogy a nők milyen munkakörökben állhatják meg a helyüket, képesek-e azokat ellátni, amelyeket a férfiak.

⁸⁵ F. Dózsa Katalin: Az első világháború hatása a polgári erkölcsök, a női szerepek és az öltözködés érdemi változásaira. *Múltunk*, 61. évf. (2016) 2. sz. 75.

⁸⁶ Sára Szabó Katalin: Normakövető női emancipáció. A konzervatív nőmozgalom Magyarországon a 19. század végén, a 20. század elején. *Replika*, (2014) 85-86. sz. 90-91.

⁸⁷ Sára Szabó Katalin: A női pályaválasztás kérdése a 20. század első évtizedében. In: Ács Marianna-Czeferner Dóra-Pusztafalvi Henriette-Takács Zsuzsanna Mária (szerk.): „*Asszonyoknak igen sokat kell tudni...*”. Új kutatások a nőnevelés történetéről. Pécs, 2019, Kronosz Kiadó. 50.

Az özvegy nők adnak választ legegyszerűbben a kérdéseinkre. Még mielőtt felmerülhetett volna a diskurzus a női munka szerepéről a társadalomban, az özvegy nők már önállóan igazgattak birtokokat, vállalkozásokat. Amikor férjük elhunyt, a nőknek megvolt a lehetőségük az újra házasodásra. Minél fiatalabb volt az özvegy, annál nagyobb volt az esélye, hogy újra megházasodik, gyakorta egy másik özvegy férfival. Amennyiben a nő korban már 40 felett járt, nagyobb volt a valószínűsége, hogy nem kötött újra házasságot, hanem vagy folytatta férje munkáját (amennyiben ez lehetséges volt) vagy egyéb munkát vállalt, hogy fenntartsa önmagát és családját. Faragó Tamás Miskolc városának XVIII–XIX. századi népességét elemezve határozott meg bizonyos életciklusokat és családmodelleket, és az özvegy nőkkel kapcsolatban erre a megállapításra jutott: *„A másik eltérés főleg a 40 év feletti korosztályoknál tapasztalható, közöttük ugyanis megszorodik a mindenféle egyéb keresőfoglalkozást űző nők aránya, ami a 60 év feletti körében már a 20 százalékot is eléri. Más forrásokból tudjuk, hogy a kereső nők számottevő része özvegy – ha az egyedül maradt nőnek nincs módja új házasságot kötni, akkor saját létfenntartása érdekében valamilyen keresőfoglalkozást kell választania.”*⁸⁸ Az idősebb özvegyek tehát megragadták autonómiájukat és a család fejeként folytatták tovább életüket.

A szatmári törvényszéki iratok közül két olyan özvegygel találkozhatunk, akik önálló jövedelemmel rendelkeznek. Kis Gyuláné foglalkozása csapláros, 44 évesen foglalkozik ezzel, míg özv. Bene Istvánné Csatlós Juliánna 48 évesen lakatosmesternéként tevékenykedett. Mindketten vagyonosként vannak feljegyezve, és városokban laknak, előbbi Nagybányán, utóbbi Szatmáron. Csatlós Juliánna történetét már megismerhettük, hiszen ő volt az, akit férje baltával kergetett, és végül a feldühödött férfit egy agyagedénnyel fejbe verte, majd addig ütötte a megszerzett balta nyelével, amíg el nem hunyt.⁸⁹ Kis Gyulánéval, mint másodrendű vádlottal ismerkedhetünk meg, aki Gedeon Mihállyal és másik két férfival együtt került a törvényszék elé.⁹⁰ A nőt bűnpalástolással vádolták meg, mivel Gedeon Mihály egy gyilkosság elkövetése után Kis Gyuláné kocsmájába menekült, ahol ő, valamint a másik két férfi is látta Mihályt, és nem szolgáltatott ki azonnal a hatóságoknak. A nőt felmentették a vád alól, mivel nem volt arra elég bizonyíték, hogy tudott a másik bűnösségéről, és hogy emiatt direkt bújtotta

⁸⁸ Faragó Tamás: Életciklusok és családmodellek egy magyarországi városban a 18–19. században. *Demográfia*, 48. évf. (2005) 4. sz. 428.

⁸⁹ ANR SM, DP XVIII/23: 17–18 (1881).

⁹⁰ ANR SM, DP XVIII/19: 72–75 (1880).

el férfit.⁹¹ Kis Gyulánét a peren keresztül végig a kocsmá tulajdonosaként említik, így arra a következtetésre juthatunk, hogy ő vette át férje halála után a vállalkozást.

Mint ahogy most sem dolgozik mindenki, a XIX. század folyamán is találkozhatunk olyan személyekkel, akik nem vállaltak munkát, legyen ez munkakerülés, lustaság vagy a lehetőségek hiánya miatt. Az ilyen embereket gyakorta a „csavargó” kifejezéssel illetjük. *„Jogtörténetírásunk kimutatta, hogy a 18. században a gyanú és még inkább a vélelem kedvelt célpontjává lett a csavargó személye, aki mert rendezetlen családi viszonyok között él, nagy valószínűséggel vétkes a bujálkodás, vagy a házasságtörés büntetében. Ráadásul rendszeres munkát sem végez, kézenfekvő tehát, hogy megélhetését mások rovására, vagyis lopás útján biztosítja.”*⁹² Gyáni Gábor gondolataiból következően, a csavargó fogalma szorosan összefonódott a munkakerülőével, az erkölcstelen életmódot élő személyével, mely felfogás a XIX. század folyamán sem változott. Csavargónak tartották a koldusokat is, és úgy gondolták, hogy gyakorta színlelik testi fogyatékoságukat, annak érdekében, hogy az emberek megsajnálják őket, majd, amikor végeztek a „munkájukkal”, félre rakják a megtévesztő eszközöket és ugyanúgy járnak, mint az egészséges emberek. Mint a társadalom egyik problémája, ez is vitát váltott ki úgy a sajtóban, mint a hétköznapi életben. Siklóssy László szerint, *„a prostitúció és csavargóügy rendezésének nagy akadálya volt nálunk az állami rendőrség hiánya”*, mely felállítása a kor felfogása szerint szabályozhatta volna a deviancia ezen formáit.⁹³ Ha viszont kitekintünk a nyugati országok társadalmára, hasonlóan problémás kérdés volt a koldulás és a csavargás. Így például Angliában több ízben is igyekeztek szabályozni a kérdést, először az 1824-es Vagrancy Actben, mely több kategóriába sorolta a koldulókat: voltak a *„rendetlen és lusta életet élők (...), akik az utcákon csavarogva koldultak, vagy valakit koldulni küldtek, prostituáltak (...), iszákosok, megbízhatatlanok”*, akik enyhébb büntetésben részesültek és dologházba küldték őket.⁹⁴ A második kategóriába kerültek azok a munkakerülők és csavargók, akik bűncselekményeket követtek el, loptak, esetleg erőszakosak voltak. Ők természetesen nagyobb büntetésben részesültek és általában börtönbe jutottak. Alapvetően a szegénység kérdését Angliában a dologházrendszerrel próbálták megoldani, mely hatékonysága inkább csekély volt, mintsem a végső megoldás. Dologházak működtek

⁹¹ Érdemes megjegyezni, hogy a XVI. századig a templomok, kolostorok, kocsmák, fogadók rendelkeztek menedékjoggal, és emberölés esetén az ide menekülőket a kocsmá tulajdonosa nem volt köteles kiadni. A menedékjog intézménye a XVIII. században szűnt meg. (Bónis György: Első törvényeink sorsa és az egyházi menedékjog. In: *Regnum egyháztörténeti évkönyv 1938–1939*. Budapest, 1939, Szent István Társulat. 75–97.)

⁹² Gyáni Gábor: Könyörületesség, fegyelmezés, avagy a szociális gondoskodás genealógiája. *Történelmi Szemle*, 41. évf. (1999) 1–2. sz. 62.

⁹³ Siklóssy László: *A régi Budapest erkölce*. Budapest, 2002, Osiris kiadó. 313.

⁹⁴ Cser Erika: Kísérletek a szegénység kezelésére a 19. században. *Világtörténet*, 2002. 2. sz. 49.

Magyarország területén is, melyek lehettek kényszerítő, valamint segítő dolgozók. ⁹⁵ Míg az első a gonosztevők megjavítására szolgált, az utóbbi „*fő feladata a szegény s becsületes néposztály munkával történő ellátása (volt).*” ⁹⁶

Alapvetően tehát feltételezték, hogy a csavargók bűncselekmények végrehajtására képesek, talán veszélyesebbnek is tartották a rendezett családi helyzettel rendelkező személyeknél. Előítéleteiket bizonyos esetekben szörnyű tettek alapozták meg, melyre például Szatmár vármegyéből is lehet hozni. A jegyzőkönyvek közül, egyetlen csavargóként bejegyzett személlyel találkoztam, aki ellen 1888-ban indítottak pert. Papp, született Peleskei Mária 37 éves, görög katolikus vallású nő volt, aki Nagypeleskén született és Szatmár városában lakott. ⁹⁷ Lánykori nevét valószínűleg szülőhelyéről kaphatta. Bűncselekményét egy bizonyos Juhász Máriával követte el, aki szintén szatmári lakos volt, az ő foglalkozását nem jegyezték fel. Halált okozó súlyos testi sértés vádjában először nem találtatnak bűnösnek, viszont a budapesti ítéletábra az eset részletesebb vizsgálatát kérte: a kérés az volt, hogy hallgassák ki Rostás Györgyöt és Rostás Györgynét, valamint a boncolási adatokat küldjék el az Országos Közegészségügyi Tanácshoz és kérjék ki a véleményüket, hogy okozhatta-e ez a szintű testi sértés az áldozat halálát vagy sem. ⁹⁸ A következő tanácskozás során újabb részletek derültek ki: Rostás György vallomása szerint Kovács Mária gyakorta volt ittas állapotban, emiatt mikor megtalálták őt az út szélén, azt gondolták, hogy áthajtott rajta egy szekér, és ezért van rajta annyi sérülés. Ő és felesége segítettek neki felállni, Mária hazament, de három nap múlva belehalt sebeibe. A Szatmáron levő városi orvos ezt a verziót, hogy a szekér ütötte el a nőt és abba halt bele, lehetségesnek találta. Az Országos Közegészségügyi Tanács vizsgálatai viszont ellent mondanak ennek a történetnek, és megismerhetjük a törvényszék szerinti valós eseményeket. A két vádlott találkozott az áldozattal és veszekedés tört ki közöttük. Peleskei Mária és Juhász Mária ezt követően elkezdtek ütni Kovács Máriát addig, ameddig nem tudott felállni a földről, és ott hagyták az út szélén. Ebben az állapotban találta meg őt Rostás György és felesége, akik felsegítették a földről. Halálát lépének kettészakadása okozta, amit a törött bordája szúrt át. A vádlottak ezért két és fél év fegyházbüntetést kaptak, amihez hozzá kötöttek 13 forint eljárási költséget és a meghatározatlan rabtartási költséget.

⁹⁵ Mezey Barna: *A fenyítőházak forradalma. A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában.* Budapest, 2012, Gondolat Kiadó. 395.

⁹⁶ Ua.

⁹⁷ ANR SM, DP XVIII/13 (1888)

⁹⁸ „Az egészségügy országos szintű irányítására 1868-ban létrehozták az Országos Közegészségügyi Tanácsot, de a közegészségügyi viszonyok átfogó szabályozására csak 1876-ban került sor.” (Pach Zsigmond Pál: *Magyarország története 6/2. 1848–1890 – Magyarország története, Tíz kötetben.* Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó. 1128.)

A foglalkozással rendelkező és a munka nélküliek mellett be kell emelnünk egy harmadik kategóriát is, azokat, akiknek nem ismerjük a foglalkozását. 29 személy esetében nem tudjuk, hogy pontosan mi is volt a foglalkozása, és mivel legtöbbjük ellen beszüntették a pert (27 esetben), a rövid leírásokból sem lehet kikövetkeztetni erre utaló információra. Ennek ellenére kiemelendő egy eset, mely szintén beszüntetett per, de olyan bűncselekményt tár elénk, amely meglepően kevésszer fordul elő a szatmári törvényszéki iratokban. Volt szó már egy mérgezési esetről, hiszen Iroknya Lászlónét azzal vádolták, hogy olyan orvosságot adott többeknek is, mely rontott állapotukon.⁹⁹ Ezt az esetet nem kezelték mérgezési kísérletnek, hanem közegészség veszélyeztetésének, illetve emberölésnek. Márton Rita szárazberki lakos viszont mérgezés vádjával kerül törvényszék elé, mivel Lipinszki Náthán szerint a nő gyufavégeket rakott a kávéjába, amelyek foszfort tartalmaztak.¹⁰⁰ Náthán a kávé után rosszul érezte magát, és az eset után pár nappal feljelentette a nőt, aki a konyhájában főzte meg neki az említett italt. A pert azért szüntették be, mert a bizonyíték megsemmisült, és azt sem tudták biztosra megmondani, hogy a nő direkt tüntette el a mérgezés jeleit vagy sem.

A mérgezés egy viszonylag gyakori formája volt a gyilkosságoknak a nők körében, mivel nehezen lehetett visszakövetni, valamint nem járt fizikai megterheléssel. Két nagyon híres példát is ismerhetünk, melyek port kavartak a közvéleményben: az első az 1896-os hódmezővásárhelyi sorozatgyilkosság, mely egészen 1886-ig visszavezethető.¹⁰¹ Központi személyisége Jáger Mari volt, aki több cinkostársával közösen mérgezett meg idős személyeket, akiket előtte több temetkezési egyletbe is bejegyezték, hogy megszerezzék a haláluk után a biztosítási összeget. A gyilkosságok mozgatórugója itt a pénz volt. A másik eset, mely szintén szervezett bűncselekményekből állt, és egy nagy csoportot mozgatott meg, a tiszazugi méregkeverőké, amely bár a XX. században történt, mégis említésre méltó, ha a mérgezésekről beszélünk.¹⁰² Ennek a történetnek a főszereplője Fazekas Gyuláné Oláh Zsuzsanna volt, aki rájött arra, hogy a légyfogó papírból ki lehet vonni az arzént, ennek elfogyasztása pedig rövid időn belül halált okoz, ha a megfelelő mennyiséget adják az áldozatnak. Olyan embereknek segített a szolgáltatása, akik megszerettek volna szabadulni, idős, beteg vagy szimplán terhükre levő családtagjaiktól. A méreg még a XX. század elején is

⁹⁹ ANR SM, DP XVIII/12: 19–21 (1884).

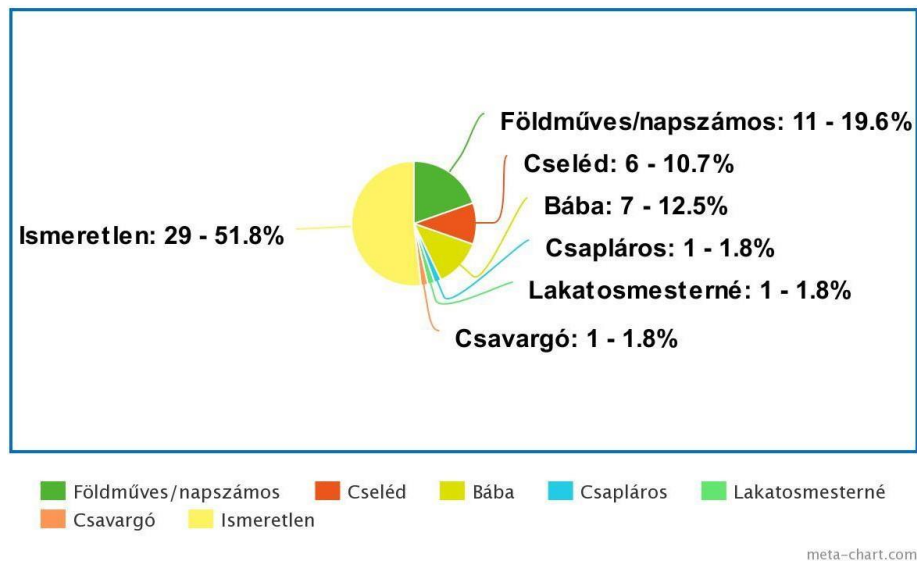
¹⁰⁰ ANR SM, DP XVIII/19: 66 (1880).

¹⁰¹ Ismeretlen szerző: A mérgezésekről. In: *A Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve*, 1903. 17. évf., Budapest: Franklin Társulat. 203–205.

¹⁰² Fülöp Márton - Hamrák Dóra - Kenesei Zsófia - Lakatos Sára - Mravik Patrik - Mécs Bálint: Arzén a Tiszazugban. *Médiakutató*, XV. évf. 3. sz.

viszonylag nehezen volt kimutatható vizsgálatok során, így a nők számára, akik hozzájutottak a tiltott anyagokhoz jó lehetőséget biztosított a bosszúra, vagy illegális pénzszerzésre.

Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása foglalkozás szerint (1880-1890)

6. ábra: Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása foglalkozás szerint (1880–1890).

ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozat elején felvetett cél, hogy a kutatás végére felvázoljam a női gyilkos főbb jellemzőit, megvalósult. A törvényszéki iratokból, és a korszak statisztikáiból megszerzett információk alapján megállapítottuk, hogy a női gyilkosok férjes asszonyok voltak, 40 feletti korosztály tagjai. Felekezeti hovatartozásuk alapján görög-katolikusok. A legtöbb női gyilkos vidéken lakott, férjük mellett pedig vagyontalanként éltek életüket. A foglalkozások elemzését követően fény derült arra is, hogy az ismert információk alapján többségében földműves vagy napszámos nőkről beszélhetünk, de szorosan követi őket a bábaként, és cselédként foglalkozó nők kategóriája is. Elenyésző a vagyonos, vállalkozást vezető nők aránya, akik mindketten özvegyek voltak, hasonló mód csavargóból is csak egyet találtunk a kutatások során.

Az elkövetett bűncselekmények között is megállapítható egy domináns kategória, hiszen az 56 perből 28 gyermekgyilkosságot tárgyal, míg a maradék eloszlik emberölések (26) és mérgezések (2) között. Kis Gyuláné esete az egyetlen kivétel, amelyet nem lehetett az utóbbi nagy csoportokba behelyezni, mivel őt azzal vádolták, hogy egy gyilkost bújtatott el a kocsmájában.¹⁰³ Meglepően kicsi azoknak a száma, akik bűnrészesként jelennek meg a perekben, és nem mint konkrét elkövetők, összesen 13 ilyen személy fordul elő. A többi elkövető fő gyanúsítottként jelenik meg a törvényszéki iratokban. A nőket érintő perek többségére jellemző az is, hogy beszűntetik őket, leginkább bizonyítékok hiányában, legyen szó arról, hogy nem tudják bebizonyítani, hogy az elhunyt gyermek a tettesé-e vagy sem,¹⁰⁴ vagy mint ahogy a mérgezések esetében, a bizonyíték már elpusztult.¹⁰⁵ Pozitív esetekben az derült ki, hogy a vádlott tényleg nem bűnös, erre is láthattunk példát, amikor egy csapat nőt tanúk helyett vádlottként kezeltek, és utólag javították ki hibájukat a hatóságok. Beszűntetett esetből 42 van, míg 14 per büntetéssel zárult. A legkeményebb büntetést özv. Weiemberger Lászlóné gyermekgyilkosság miatt, hiszen újszülött gyermekét egy kútba dobta: 3 év börtön elzárásra ítélték és ezen felül nagyobb pénzbüntetésben részesült.¹⁰⁶ A legnagyobb emberölésért kapott büntetés Papp (született Peleskei) Máriát és Juhász Máriát terhelte, akik Kovács Mária ellen elkövetett gyilkosság miatt egyenként két és fél év fegyházbüntetést

¹⁰³ ANR SM, DP XVIII/19: 72–75 (1880).

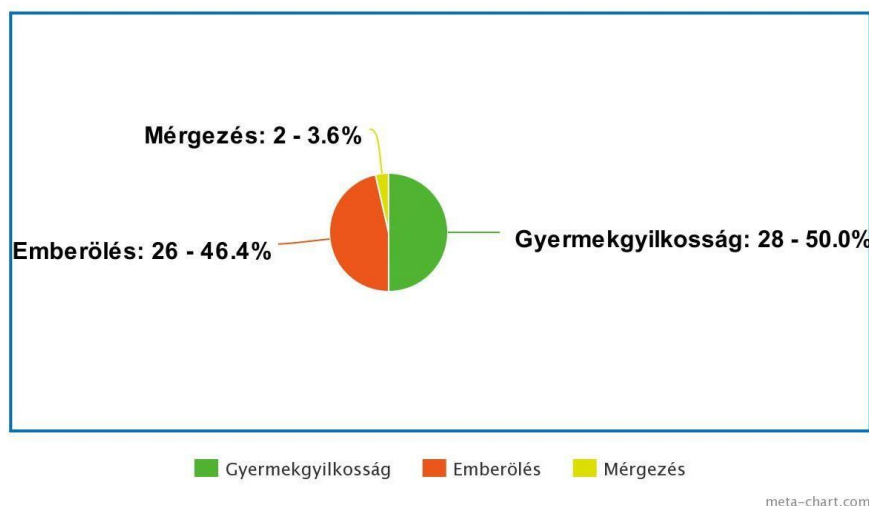
¹⁰⁴ Ladóczky Juliánnát azzal vádolták, hogy titokban megszült gyermekét direkt rakta ki a mezőre, hogy ott széttepiék az arra járó állatok. A kisgyermek holttestét Romási Mihály találta meg egy kutya szájában, de mivel a felismerhetetlenségig sérült a test, ezért nem tudták bebizonyítani, hogy Ladóczky Juliánna gyermeke volt. (ANR SM, DP XVIII/15: 57–58 (1882).

¹⁰⁵ ANR SM, DP XVIII/19: 66 (1880).

¹⁰⁶ ANR SM, DP XVIII/36 (1890)

kaptak, amihez hozzájárult 13 forint eljárási és az idővel arányosan kiszabott rabtartási költség.¹⁰⁷ Az esetek súlyosságát több tényező is befolyásolhatta: a nő büntetlen/büntetett előélete, életkora, a bűncselekmény közben tanúsított lelki és testi állapota, jó vagy rossz magaviselete.

Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása gyilkosság típusa szerint (1880-1890)

7. ábra: Szatmár megyei női gyilkosok megoszlása gyilkosság típusa szerint (1880–1890).

Minden megállapított minta ellenére, sokszínű esetekkel találkozhattunk a kutatások során. Bár hasonlóságok voltak, minden személy másképp követte el a bűncselekményét, motivációjuk is más volt. Egyesek a szégyen elkerülésének vágyából cselekedtek, míg mások kiutat kerestek a férjükkel való mérgező kapcsolatból, de történhetek véletlenek is. Közel 150 év távlatából nehéz meghatározni azt, hogy mi mozgatta ezeket a nőket, vagy, hogy egyáltalán tényleg elkövették-e az adott bűncselekményt, a törvényszéki iratok ritkán szólaltatják meg a bűnöst, pusztán tényeket közölnek, melyeket elemezhetünk.

A jövőben kutatásaim célja folytatni a megkezdett munkát, de igyekszem más perspektívából megragadni a kérdéskört. Szeretnék foglalkozni részletesebben a női tolvajokkal és rablókkal, mely bűncselekményben nagy számú női elkövetővel találkozunk.¹⁰⁸ Mindamellet szeretném kiterjeszteni a korszakot is, amivel foglalkozok, összehasonlítva az eddig kutatott időszakot az első világháború időszakával, megfigyelve azt, hogy a női bűncselekmények milyen módon változtak, gyakoriságuk és a bűncselekmény típusa

¹⁰⁷ ANR SM, DP XVIII/13 (1888)

¹⁰⁸ Ez utóbbi azzal indokolható, hogy sokkal több lopási eset van egy éven belül, mint pl. gyilkosság. Sokkal kisebb súlyú bűncselekményről is beszélünk. Egy mappa gyakran 180 esetről is többet tartalmazhat, amiből alapvetően több női vádlott kerül ki.

szempontjából. Jövőbeni prioritásaim közé tartozik a nemi erőszak kérdéskörének kutatása, ahol a nő nem, mint elkövető, hanem mint áldozat jelenik meg. Szeretném majd részletesen elemezni, illetve azt, hogy a nemi erőszakot mennyire tartották igazi bűncselekménynek, hogyan ítélte meg a társadalom ezt követően a férfit, és hogyan a nőt. Az elkövetkezendő kutatásaim továbbra is a nőket érintő vagy a nők által elkövetett bűncselekmények témaköreiben fognak folytatódni.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

1. Források

1.1 Levéltári források

Arhivele Naționale ale României, Biroul Județean Satu Mare, Satu Mare. Tribunalul Județean Satu Mare (Fond 18) Dosare Procesuale (abrev. ANR SM, DP). Nr. inv. 19/1880 (Román Nemzeti Levéltár, Szatmár megyei levéltára, Szatmárnémeti. Szatmárnémeti Törvényszék (Fond 18), Ügyiratok. Leltári szám 19/1880) (ANR SM, DP XVIII/19 (1880).

ANR SM, DP XVIII/23 (1881).

ANR SM, DP XVIII/15 (1882).

ANR SM, DP XVIII/12 (1884).

ANR SM, DP XVIII/24 (1885).

ANR SM, DP XVIII/18 (1886).

ANR SM, DP XVIII/13 (1888).

ANR SM, DP XVIII/36 (1890).

1.2 Digitális források

Törvények, rendeletek.

1878. évi V. törvénycikk. *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. Második rész. A büntettek és vétségek neveiről, és azok büntetéseiről.* 290. §.
(<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&txtreferer=94500007.TV>)

1878. évi V. törvénycikk. *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. Második rész. A büntettek és vétségek neveiről, és azok büntetéseiről.*
(<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&txtreferer=94500007.TV>) 284. §.

1876. évi XIII. törvénycikk a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és napszámosokról.
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87600013.TV&targetdate=&printTitle=1876.+évi+XIII.+törvénycikk&referer=1000ev>

Szépirodalom

Sir Arthur Conan Doyle: Sherlock Holmes kalandjai.

(<https://mek.oszk.hu/01700/01769/01769.htm#5>)

Életrajzi források

Életrajzi információk Dr. Gyáni Gáborról (<https://tti.abtk.hu/tagok/adatlap/ggyani>)

Életrajzi információk Dr. Elaine Farrelről (<https://pure.qub.ac.uk/en/persons/elaine-farrell>)

2. Sajtó

Porond.: A cselédkérdés Kolozsvárt. Nagyságák és cselédek. *Előre*, 1907. II. évf., 163. sz. 3.

Pécsi Napló, 8. évf. (1899 júl.) 159. sz

3. Szakirodalom

Tanulmányok és tanulmánykötetek.

Bató Szilvia: A csecsemőgyilkosság és a gyermekkitétel a magyar és osztrák büntetőjog-tudományban a 19. század első felében. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 72. évf. (2009).

Bálint Petra: Házasságtörés, feleségverés, gyerekgyilkosság. Családon belüli konfliktusok a 18–19. századi Heves megyében. *Etnoszkóp*, 2. évf. (2012) 1. sz.

Bónis György: Első törvényeink sorsa és az egyházi menedékjog. In: *Regnum egyháztörténeti évkönyv 1938–1939*. Budapest, 1939, Szent István Társulat.

Czibere Ibolya: Az agrárszegénységben élő nők Magyarországon a XIX. század második felében. *Metszetek*, 3 évf. (2014) 2. sz.

Cser Erika: Kísérletek a szegénység kezelésére a 19. században. *Világtörténet*, 2002. 2. sz.
Csoma Zsigmond: Vásári-piaci kofák és a kofálkodás Magyarországon. In: Fábri Anna -Várkonyi Gábor: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2007.

Deáky Zita: *A szoptatás, a dajkaság és a csecsemőhalandóság kérdései az orvostörténeti forrásokban* (19. század első fele). *Erdélyi Múzeum*, 65. kötet (2003) 1–2. füzet.

Deáky Zita: Az okleveles bábák érdekérvényesítő fórumainak kialakulása (1893–1914). In: Sipos Balázs-Krász Lilla (szerk): *A női kommunikáció kultúrtörténete*. Budapest, 2019, Napvilág Kiadó.

Faragó Tamás: Csecsemőhalandóság Magyarországon a 18-20. században. In: K. Horváth Zsolt-Lugosi András-Sohajda Ferenc (szerk): *Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Bende Gyula tiszteletére*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó.

Faragó Tamás: Életciklusok és családmodellek egy magyarországi városban a 18–19. században. *Demográfia*, 48. évf. (2005) 4. sz.

F. Dózsa Katalin: Az első világháború hatása a polgári erkölcsök, a női szerepek és az öltözködés érdemi változásaira. *Múltunk*, 61 évf. (2016) 2. sz.

Fehér Andrea: When the time is coming...Childbirth in Eighteenth Century Transylvania. *Studia Universitatis Babes-Bolyai – Historia*, 56. évf. (2011) 1. sz.

Fülöp Márton - Hamrák Dóra - Kenesei Zsófia - Lakatos Sára - Mravik Patrik - Mécs Bálint: Arzén a Tiszazugban. *Médiakutató*, XV. évf. 3. sz.

Gyáni Gábor: Könyörületesség, fegyelmezés, avagy a szociális gondoskodás genealógiája. *Történelmi Szemle*, 41. évf. (1999) 1–2. sz.

Gáspár Gabriella: A női jogok a magyar rendi társadalomban. *Jura*, 13. évf. (2007) 2. sz. 45.

Géra Eleonóra: *Házasság Budán – Családtörténetek a török kiűzése után újjászülető (fő)városból 1686–1726*. Budapest, 2019.

Ismeretlen szerző: A cselédekről. In: Fábri Anna – Borbíró Fanni – Szarka Eszter: *A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866–1895*. Budapest, 2006, Kortárs.

Ismeretlen szerző: A mérgezésekről. In: *A Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve*, 1903. 17. évf., Budapest: Franklin Társulat.

Knézy Judit: Falusi nők a mezőgazdaságban, falusi nők munkája (XVIII-XIX. század). In: Fehér György szerk.: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1992-1994*. Budapest, 1994.

Krász Lilla: „...és világra jött a gyermek...” A bábamesterség mint női hivatás a 18. századi Magyarországon. In: Fábri Anna-Várkonyi Gábor: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2007, Argumentum Kiadó.

Krász Lilla: „Jánus-arcú” nők „Jánus-arcú” hivatásban? Falusi bábák a 18. századi hivatali akták tükrében. In: Pócs Éva (szerk): *Áldás és átok csoda és boszorkányság – Tanulmányok a transzcendensről 4*. Budapest, 2004, Balassi Kiadó.

Laczkó Krisztina: A mai asszonynévhasználat Budapesten. *Magyar Nyelvőr*, 120 évf. (1996) 2. sz.

Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2007, Osiris Kiadó.

Molnár Zoltán: A női szerepek megváltozásának társadalmi és katonai vonatkozásai a dualizmus időszakában, 1867–1914. *Hadtudományi Szemle*, 13. évf. (2020) 3. sz.

Pongrácz Tiborné: Gyermekvállalás házasság nélkül. In: Pongrácz Tiborné, Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentős nők és férfiak helyzetéről*. 1999, Budapest.

Sárai Szabó Katalin: A női pályaválasztás kérdése a 20. század első évtizedében. In: Ács Marianna - Czeferner Dóra - Pusztafalvi Henriette - Takács Zsuzsanna Mária (szerk.):

„Asszonyoknak igen sokat kell tudni...”. *Új kutatások a nőnevelés történetéről*. Pécs, 2019, Kronosz Kiadó.

Sárai Szabó Katalin: Normakövető női emancipáció. A konzervatív nőmozgalom Magyarországon a 19. század végén, a 20. század elején. *Replika*, (2014) 85-86. sz.

Szigethy Karolina: Néhány szó a nőcselédekről! In: Fábri Anna – Borbíró Fanni – Szarka Eszter: *A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866–1895*. Budapest, 2006, Kortárs.

Virt István: Egyén és közösség: rontók, gyógyítók és bábák Zoboralja falvaiban. In: Pócs Éva: *Mágikus és szakrális medicina – Tanulmányok a transzcendensről*. Budapest, 2010, Balassi Kiadó.

Lexikonok, szótárak, monográfiák.

Benkő Lóránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 3. Ö-ZS. Budapest, 1976.
Dr. Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye*. Budapest, 1908, Országos Monografia Társaság.

Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi lexikon* 3. K-Né. Budapest, 1980.

Pál József – Újvári Edit (szerk.): *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és magyar kultúrából*. Budapest, 1997, Balassi Kiadó.

Önálló kötetek.

Balázs Péter: *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete*. Budapest, 2007.
Comer, Ronald J.: *A lélek betegségei. Pszichopatológia*. Budapest, 2000.
Deáky Zita: *Gyermekek, serdülők munkája Magyarországon a 19. századtól a második világháborúig*. Budapest, 2015, Gondolat Kiadó.
Farrell, Elaine: *'She said she was in the family way': Pregnancy and infancy in modern Ireland*. London, 2012.
Gyáni Gábor: *A nő élete – történelmi perspektívában*. Budapest, 2020.

Kéri Katalin: *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)*. Pécs, 2018, Kronosz Kiadó.

Krász Lilla: *A baba történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó.

Megyeri-Pálffy Zoltán: *Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon*. Budapest, 2013, Gondolat Kiadó.

Mezey Barna: *A fenyítőházak forradalma. A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában*. Budapest, 2012, Gondolat Kiadó.

Pach Zsigmond Pál: *Magyarország története 6/2. 1848–1890 – Magyarország története, Tíz kötetben*. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó.

Siklóssy László: *A régi Budapest erkölce*. Budapest, 2002, Osiris kiadó. Sullerot, Eveyne: *A női munka történeten és szociológiája*. Budapest, 1971.

Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások - Társadalomtudományi Könyvtár*. Budapest, 1981.

Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája II*. Budapest – Csíkszereda, 1999, Pro-Print Könyvkiadó.